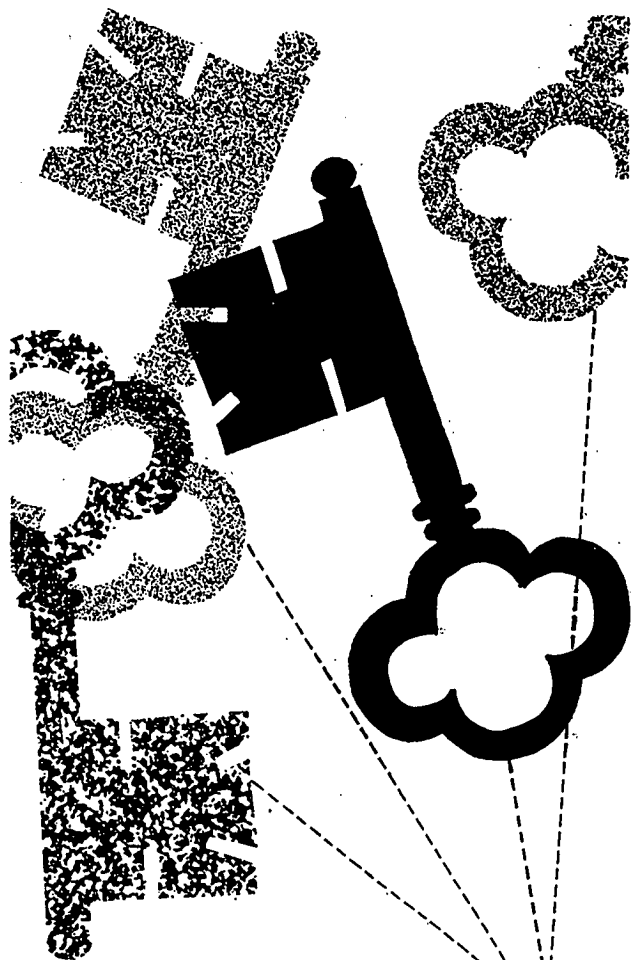

Economisch - Statistische Berichten

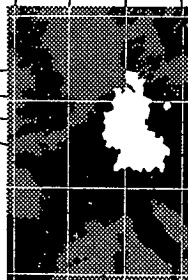
46e JAARGANG - 8 FEBRUARI 1961 - No. 2272

De goodwill

Met de sedert tientallen jaren gegroeide goodwill van een onderneming zijn vaak vreemde invloeden en oude vooroordelen van de verbruiker verbonden, waarmede men bij alle maatregelen rekening moet houden. Vrij is de ondernemer bij een nieuw begin, als hij met zijn producten een nieuwe markt betreedt. Hier kan hij de goodwill van zijn producten in berre gaande mate zelf vormen; hij kan systematisch op het voorstellingsvermogen van de consumenten werken — als hij dat vermogen kent en weet, wat het kan opnemen! Hoe zoudt u de goodwill van uw producten in Westduitsland taxeren? In hoeverre kent u deze markt van 54 miljoen mensen met een zesde deel van de Europese koopkracht? Als u de Duitse markt wilt veroveren —

wij kennen hem

Kurt Drews Werbung, Hamburg-Altona 5

Adviezen
en bemiddeling
inzake
levensverzekeringen
en
pensioencontracten

R. MEES & ZONEN
ROTTERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce,
Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

Het wegmonster

Nu de autoliefhebbers weer optrekken naar de R.A.I., is het de moeite waard een aantal bijzonderheden te vermelden over de ontwikkeling van het „wegmonster”. Zo althans werd in het laatste kwartaal van de vorige eeuw nog de automobiel in Engeland aangeduid, toen de voorgeschreven maximumsnelheid van twee mijl per uur binnen de bebouwde kom moeilijk kon worden overschreden, daar het voertuig door een man lopende met een rode vlag moest worden voorafgegaan. Eerst toen op de buitenwegen een snelheid van 14 mijl per uur werd toegestaan was de „voorloper” niet meer wettelijk voorgeschreven.

Uit de „Story of General Motors”, uitgegeven door de Public Relations Staff van dit concern, kunnen verdere opmerkelijke feiten worden ontleend inzake de groei van de auto-industrie. Dit boekje vermeldt, dat in het jaar 1912, toen de Titanic door een aanvaring met een ijsberg in de Atlantische Oceaan ten onder ging, Nieuw-Mexico en Arizona binnen het kader van de Verenigde Staten onafhankelijke staten werden, Wilson bij de presidentsverkiezingen Taft en Theodore Roosevelt versloeg, „When Irish eyes are smiling” de topsong van het jaar was, de eerste Cadillacs met een zelfstarter werden uitgerust. Dit betekende het einde van het gebruik van de „slinger”, de meeste lezers wel bekend uit de „Olieman” van wijlen Louis Davids. Een mijlpaal in de auto-industrie, want deze zelfstarter legde de grondslag voor een verdubbeling van het aantal potentiële automobilisten, aangezien vóór haar toepassing „only a few brave and hardy women had ventured to drive a car”.

Reeds eerder had „Cadillac” van zich doen spreken door in 1910 aan Fisher Body Corporation een order te geven voor de levering van gesloten carrosserieën. Ook dit betekende een belangrijke verruiming van de afzetmarkt. Het rijtuigmodel was toen reeds van de markt verdwenen, maar de open auto belemmerde in de gematigde en koude klimaatstreken het effectief gebruik gedurende het gehele jaar.

Elektrische koplampen — weer een vergroting van de actieradius, want het rijden in het donker werd toen veel veiliger —, de introductie van het stuur ter vervanging van de helmstok, modellen met vier deuren, waren evenzo belangrijke verbeteringen. Zij resulteerden hierin, dat in 1907 — aldus de publikatie, welke

uiteraard de ontwikkeling van bepaalde merken in het daglicht stelt, doch verder een uitstekend overzicht geeft van de technische vooruitgang van de auto-industrie — de auto zich de reputatie had verworven van een succesvol transportmiddel, snel, redelijk betrouwbaar en niet al te duur. Dat deze ontwikkeling niet zonder vallen en opstaan heeft plaats gevonden, moge blijken uit het feit dat in de loop der jaren meer dan 2.500 verschillende automerken in de Verenigde Staten op de markt zijn gebracht.

Vooral in de beginjaren hadden de technische verbeteringen een revolutionair karakter. De automobielverkopers moeten het toen — althans zo komt het de leek voor — heel wat gemakkelijker hebben gehad bij de introductie van nieuwe modellen dan thans, nu bijv. een gewijzigde bumper of staartvinnen voor de belangrijkste verkoopargumenten schijnen te moeten zorgen.

Over de Fisher Body Corporation wordt nog opgemerkt dat al spoedig bleek dat een nauwere samenwerking gewenst was. In 1919 verkreeg General Motors een meerderheidsbelang in deze onderneming. Men komt trouwens herhaaldelijk in de publikatie passages tegen inzake het verkrijgen van een „majority interest” of over het opkopen van een bedrijf. Desondanks bleek bij een onderzoek in 1956 dat het concern voor de levering van toebehoren aangewezen was op 26.000 andere bedrijven.

In 1920 werd, met de oprichting van de General Motors Research Corporation, een aanvang gemaakt met het speurwerk. In het „outdoor laboratory”, een proefbaan voor de nieuwe modellen, werden reeds 180 mln. mijlen afgelegd. Een groot verschil met de eerste jaren; toen de straat waarin de fabriek was gelegen in feite de testbaan was en de ervaringen van de gebruiker, de gegevens moesten opleveren, welke men thans op de proefbaan leert kennen.

Het laatste hoofdstuk van het 84 bladzijden tellende boekje is gewijd aan de grote betekenis van de auto-industrie voor het Amerikaanse economisch leven. Terwijl in het begin van deze eeuw 90.000 arbeiders in deze industrie een bestaan vonden, is dit aantal thans opgelopen tot het negenvoudige. Geschat is dat van iedere zeven personen werkzaam in de Verenigde Staten er één een werkkring heeft welke verband houdt met de activiteiten van de auto-industrie.

J. J. H.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Het wegmonster door Drs. J. J. Hartemink	111	time) en de variabele kosten van arbeid en kapitaal, door J. G. Nolst Trenité	123
Waardeleer en waarde van het geld, door Dr. W. J. van de Woestijne	112	Ingezonden stuk:	
Laagconjunctuur in Venezuela, door Dr. H. Riemens	114	Nogmaals: fiscale discriminatie van het vrije beroep en het eigen bedrijf?, door C. P. A. Bakker met een naschrift van Drs. O. C. de Boer	124
Het bankgeheim in Zwitserland, door Dr. K. H. Stanislaus	118	Boekbespreking:	
Naar een gecoördineerd energiebeleid in West-Europa, door F. S. Noordhoff	120	L. H. Janssen S. J.: Vrijhandel, protectie en toelanie, bespr. door Prof. Dr. J. Wemelsfelder	125
Bedrijfseconomische notities:		Mededeling voor economen	126
Over de relatie tussen terugdientijd (payout		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	126
		Statistieken	127

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
 Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.
 COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
 J. van Ticheien; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De samenspraak met de heer Greidanus begint langzamerhand de kern van het vraagstuk te raken. Van de vulgair-economische opvatting: „er is een sluipende inflatie, want alles wordt duurder”, is niet veel overgebleven. Bij belangrijke goederengroepen blijken de prijzen en derhalve de geldwaarde, in de zin van de reciproke van verzamelingen goederenprijzen, stabiel te zijn. Schrijver verwacht dat de stijging van de kosten van het levensonderhoud eens tot staan zal komen. Bij de voornoemde samenspraak blijkt de waardeleer in het onderhavige vraagstuk een grote rol te spelen. Met nadruk wordt gewezen op de verwaarlozing van de waardeleer. De prijs moet gedefinieerd worden als de verhouding tussen de waarde van een bepaald goed en de waarde van een rekeneenheid. Een waardedaling van een bepaald goed en een stabiele prijs hiervan impliceren derhalve een waardedaling van de rekeneenheid. Als norm van de geldpolitiek wordt aan een constant prijsniveau de voorkeur gegeven boven „neutraal” geld. Tenslotte wordt gewezen op overeenkomsten van de huidige ontwikkeling met de voorgeschiedenis van de crisis van 1929/1930.

Waardeleer en waarde van het geld

De samenspraak van de heer Greidanus en mij — het is immers meer een uitwisseling van gedachten dan een debat — begint langzamerhand m.i. de kern van het vraagstuk te raken¹⁾.

Van de vulgair-economische beschouwing: „er is een sluipende inflatie, zie maar, alles wordt duurder”, is niet veel over gebleven. Dat is tenminste een winstpunt, want tegen deze vulgair-economische opvatting, die bovendien defaitistisch t.a.v. onze maatschappij-organisatie is, ging in eerste instantie mijn betoog.

Stabiele prijzen.

Vele prijzen in de groothandelssector, en ook niet onbelangrijke in die van de kleinhandel, zijn in een reeks van jaren stabiel. Er is ook geen noodzaak gebleken dat dit in de toekomst anders moet worden. Definieren wij nu de waarde van het geld als de reciproke van verzamelingen goederenprijzen, dan is, zo gedefinieerd en betrokken op die goederengroepen, de waarde van het geld stabiel. Dat is een belangrijke conclusie. Enerzijds betreft het hier namelijk een groot deel van de goederenomzetten, anderzijds nemen deze goederen een strategische plaats in bij de prijsvorming van de goederen die beslissend zijn voor de kosten van het levensonderhoud. Ware het anders, zouden de groothandelsprijzen in het recente verleden zijn blijven stijgen, dan zouden wij ook met een voortgaande en een waarschijnlijk niet te stuiten stijging van de kosten van het levensonderhoud moeten rekenen.

Het beloop van de kosten van het levensonderhoud.

Zoals de zaken thans staan, mogen wij met de mogelijkheid rekenen dat aan de stijging van de kosten van het levensonderhoud eens een eind zal komen. Om geen mis-

¹⁾ „E.-S.B.”, 2 november 1960, W. J. van de Woestijne: „De waardevastheid van de gulden”; „E.-S.B.”, 23 november 1960, Tj. Greidanus: „De waardevastheid van de gulden”; „E.-S.B.”, 14 december 1960, W. J. van de Woestijne: „Sluipende inflatie en/of oorlogsgevolgen met vertraging”; „E.-S.B.”, 18 januari 1961, Tj. Greidanus: „Sluipende inflatie en/of oorlogsgevolgen met vertraging”.

verstand te wekken geef ik graag toe, dat voorlopig een stijging van de kosten van het levensonderhoud nog vrijwel zeker is. De oorlogsgevolgen zijn hier namelijk nog niet geheel verwerkt.

De stijging van de kosten van het levensonderhoud is een zeer gecompliceerd verschijnsel, dat wij daarom niet met een slogan als „voortgaande inflatie” kunnen verklaren. Belangrijke componenten zijn:

- a) de stijging, nu reeds een vrij groot aantal jaren tot staan gekomen, van de groothandelsprijzen;
- b) het vertraagd en deels schoksgewijs, verwerken van oorlogsgevolgen;
- c) de toeheming van het ingecalculerde bedrag voor diensten, bijv. sociale zorg, deels door stijging van hun „prijs” maar deels ook door kwantitatieve resp. kwalitatieve verbetering van die diensten;
- d) stijging van de reële lonen en salarissen in die sectoren van de produktie van goederen en diensten waar de gemiddelde stijging van de produktie per arbeider is achter gebleven bij het nationaal gemiddelde.

Voor prognoses is van belang op te merken, dat:
 component a. waarschijnlijk al lang geheel is uitgewerkt;
 component b. eens (wanneer?) uitgewerkt zal zijn;
 component c. voor zoverre het *uitbreiding* van de diensten betreft, geen prijsfactor is.

Alleen voor zoverre op de kosten van het levensonderhoud produkten en diensten van invloed zijn waarbij de produktie per arbeider achter blijft bij het gemiddelde, terwijl de lonen en salarissen stijgen met het nationaal gemiddelde, werkt er m.i. een permanente factor tot verhoging van de kosten van het levensonderhoud. Hierbij moeten evenwel twee opmerkingen worden gemaakt. Ten eerste treedt hier geheel of ten dele compensatie in doordat elders de produktie per arbeider meer dan gemiddeld toeneemt. De tweede opmerking is, dat, voor zoverre dit niet het geval is, de stijging van de kosten van het levensonderhoud een welvaartsgevolg is. In rijke landen liggen de levensstandaard en de kosten van het levensonderhoud beide hoog. Wij hebben hier m.i. dan meer te doen met een *waarde-*

probleem (ruilverhouding tussen goederen, incl. diensten, onderling) dan met een *prijs- resp. een monetair probleem* (ruilverhouding tussen goederen en geld).

De waarde van de waardeleer.

Hier naderen wij een kern van het vraagstuk. De heer Greidanus en ondergetekende behoren gelukkig nog tot een generatie van economen voor wie „Wert und Preis” een belangrijk studie-object was. De waardeleer vormde de kern en het standpunt, dat een econoom te dien aanzien innam, was beslissend voor de wijze waarop hij allerlei vraagstukken trachtte op te lossen. Daarom werden de economen ook, al naar hun standpunt ten aanzien van de waardeleer, in scholen ingedeeld. Van de centrale kern is evenwel de waardeleer tot een aanhangsel geworden, nog juist goed genoeg voor de collegebanken en dan nog bij voorkeur te behandelen als „Dogmengeschiede”, als dode stof.

Maar bij vraagstukken die ons hier bezig houden wreekt zich deze verwaarlozing van de waardeleer. Het gaat immers om de ruilverhouding tussen goederen en geld. Daarbij zijn enerzijds factoren werkzaam aan de goederenzijde en anderzijds aan de geldzijde. Hierop wijst de heer Greidanus uitdrukkelijk en m.i. terecht. Maar dan moeten wij ook een helder begrip hebben van wat de *waarde* van de goederen en wat de *waarde* van het geld beïnvloedt.

Dan moet er een waardeleer zijn, die als basis voor economische analyses kan dienen. Nu kan ik mij vergissen, maar ik meen dat er thans een gehele generatie van economen is, voor wie de waardeleer niet centraal staat, ja misschien is het wel zo dat wij thans geen waardeleer hebben die zodanig is dat deze als basis van onze beschouwingen bruikbaar is. Als dat zo is, dan wreekt zich het feit dat de economen bij de allocatie van hun tijd relatief veel besteed hebben aan wiskundige technieken en relatief weinig aan „Objekt und Grundbegriffe der theoretischen National Ökonomie”.

Herziene probleemstelling.

Keren wij thans tot de vraag terug, of er wel dan geen sprake is van een voortgaande inflatie.

Wat de feiten betreft zijn wij het eens. Het prijsniveau ligt belangrijk hoger dan vóór de oorlog. Hierbij is het volgende op te merken: de grondstoffenprijzen en de nominale lonen stegen meer dan de kosten van het levensonderhoud. Verder stijgen lonen en kosten van het levensonderhoud thans nog, terwijl de stijging van de grondstoffenprijzen al sedert jaren tot staan gekomen is.

Voor de vraag, of er wel of niet sprake is van een voortgaande inflatie beperken wij ons tot de prijsbeweging van de grondstoffen. Hier is namelijk de problematiek het eenvoudigst te behandelen, omdat bij de kosten van het levensonderhoud en bij de lonen sterk complicerende factoren meewerken. Wat leert nu het stabiel zijn van de grondstoffenprijzen (inclusief een zeer belangrijk deel van de industriële gerede goederen) omtrent de waarde van het geld?

Indien ons alleen de prijsbeweging interesseert, dan kunnen wij de waarde van het geld definiëren als de reciproke van het prijsniveau. Bij een stabiel prijsniveau is dan de waarde van het geld per definitie ook stabiel. Voor praktische doeleinden is dit een nuttige conclusie. Aangezien ons eerste artikel het praktische doel had, te waarschuwen tegen de populaire opvatting dat alles altijd maar duurder moet worden, hebben wij in dat artikel die weg ingeslagen.

Hoewel wij het woord „waarde” van het geld gebruikten, lag aan die beschouwing geen waardeleer ten grondslag. Het woord „waarde” was dus eigenlijk, zoals in bijna alle economische beschouwingen van de laatste decennia, een leeg woord.

Thans zijn wij evenwel, samen met en gestimuleerd door de heer Greidanus, dieper aan het graven. De prijs is dan niet een feit of begrip dat zo voor het oppakken ligt, maar de prijs moet gedefinieerd worden als de verhouding tussen de waarde van een bepaald goed en de waarde van de rekeneenheid, of in formulevorm:

$$\text{prijs van } x = \frac{\text{waarde van } x}{\text{waarde van de gulden.}}$$

Zo gezien kan men uit het constant blijven van de prijs alleen maar tot een constant zijn van de waarde van de gulden besluiten als de waarde van x onveranderd is gebleven. Maar is dat zo? Wat weten wij van de waarde van de goederen, los van hun prijs? Hiervoor moeten wij terugvallen op de als assepoester behandelde waardeleer! Zonder nu de gestaakte, maar niet opgeloste polemiek tussen de objectieve en de subjectieve waardeleer te heropenen (hoe nuttig dit ook zou zijn), kunnen wij stellen dat beide groepen tot de conclusie komen van een *samenvallen* van de waarde van een reproduceerbaar goed met de reële offers die voor de productie gebracht moeten worden.

Nu staat het vast dat in de behandelde periode de productie per arbeider sterk is gestegen. Hier staat evenwel tegenover dat de hoeveelheid kapitaalgoederen per arbeider ook is toegenomen. Al kunnen wij verbruikte arbeids-eenheden en verbruikt vermogensbeslag niet bij elkaar optellen, toch is er alle aanleiding om aan te nemen dat de reële offers in de productie van de goederen zijn gedaald. Als dat zo is, dan is als gevolg van de verandering in de productie de waarde van goed x niet onveranderd gebleven, maar gedaald.

Uit de prijsdefinitie volgt dan, dat, als de waarde van goed x gedaald is maar de prijs constant is gebleven, de waarde van de rekeneenheid, dus van de gulden, gedaald moet zijn! Van uit deze visie concludeert de heer Greidanus terecht dat er veranderingen aan de zijde van het geld zijn ingetreden van een inflatoir karakter; deze hebben verhindert dat de stijgende produktiviteit tot dalende prijzen heeft geleid. Al naar het probleem gesteld wordt zijn er dus twee antwoorden op de vraag naar de waardeverandering van het geld mogelijk. Beide problemen hebben voor het beoordelen van de situatie hun betekenis en zo gezien zijn beide „wortels van de vergelijking” reëel.

De norm van de geldpolitiek.

Tot nu toe hielden wij ons bezig met de analyse van het vraagstuk. Wij kunnen ons echter ook afvragen: wat is ideaal, wat is opportuun? Dat is dan geen vraag meer van wetenschappelijke analyse maar van praktische politiek. De heer Greidanus wijst hier naar het in de literatuur bekende probleem of het ideaal moet zijn geld, dat in staat moet zijn op een *constant prijsniveau* goederen te kopen dan wel of het ideaal is datgene wat men wel het „*neutrale*” geld noemt. Een geldsysteem dus, waarbij de factoren aan de geldzijde niet veranderen of waarbij eventuele veranderingen der factoren aan de geldzijde elkaar neutraliseren.

Ik betwijfel, of dit probleem in de huidige literatuur nog bekend is. Zeker is, dat het in de jaren dertig bekend was. Maar toen interesseerden de economen zich nog voor het fundament van hun wetenschap: de waardeleer! In die tijd waren er drie meningen over de meest gewenste ont-

De economische toestand in Venezuela kan worden aangeduid als die van een laagconjunctuur. Deze laagconjunctuur houdt geen rechtstreeks verband met de omvang van de produktie, noch met die van de uitvoer, noch met de ontvangsten in dollars afkomstig van de olie-industrie. Zij blijkt voornamelijk uit de werkloosheid welke sedert 1958 heerst; verder uit de scherpe daling van de goud- en deviezenvoorraden en tenslotte uit de eveneens grote daling van de beurskoersen in Caracas. De laagconjunctuur is toe te schrijven aan drie oorzaken: de overbesteding door het regime Perez Jimenez met de daardoor ontstane overspannen hoogconjunctuur, waaraan de val van deze Regering een abrupt einde maakte; aan de sterk verminderde hoor- en verdere exploratie-activiteit der oliemaatschappijen en aan de kapitaalvlucht. Er is in dit land sprake van een viceuze cirkel: de politieke onrust is zowel oorzaak als gevolg van de verminderde economische activiteit en van het vertrouwen in de toekomst.

Laagconjunctuur in Venezuela

Sinds jaâr en dag heeft de ontwikkeling van de conjunctuur in Venezuela een eigen karakter. Zij wordt weliswaar in belangrijke mate bepaald door de internationale petroleumsituatie, doch in de loop der jaren heeft de oliewinning indirect ook geleid tot een aanzienlijke mate van kapitaalvorming in het land zelf en tot het beleggen van die kapitalen in ondernemingen van allerlei aard, waaraan ook sommige buitenlandse kapitaalbezitters deelnemen (zoals op de Nederlandse Antillen). Daardoor zijn andere factoren ontstaan welke op het beloop van de conjunctuur

van invloed zijn; met name is deze gevoelig gebleken voor de interne politieke ontwikkeling van het land meer nog dan voor de vooruitzichten van de internationale petroleummarkt.

Tot 1958 kon men in Venezuela spreken van een steeds verder stijgende hausse, die slechts nu en dan werd onderbroken door een lichte terugslag van gewoonlijk korte duur. Toen kwam vrij plotseling de ommekeer, en thans bevindt Venezuela zich in een economische toestand die men beter kan aanduiden als een laagconjunctuur dan

(vervolg van blz. 113)

wikkeling van het prijsniveau en van de waarde van het geld, nl.:

1. het geld moet neutraal zijn;
2. het prijsniveau moet constant zijn;
3. het prijsniveau moet geleidelijk stijgen (dat was in de jaren dertig, dus tijdens een langdurige depressie).

Uit het artikel van de heer Greidanus meen ik op te mogen maken dat hij voorstander is van een politiek van neutraal geld. Zonder hier diep op in te gaan, stel ik dat mij een constant prijsniveau als politiek meer acceptabel voorkomt. Ik meen namelijk dat, afgezien van definitiemoeilijkheden, neutraal geld niet te realiseren is, d.w.z. dat een poging tot realisatie met grote offers gepaard moet gaan, terwijl ik voorts betwijfel, of neutraal geld het meest gunstig werkt op de dynamiek van onze maatschappij. Onder bepaalde voorwaarden leidt voorts een zuiver metalen standaard wel tot een constant prijsniveau maar niet tot neutraal geld.

Stellen wij weer: $\text{prijs} = \frac{\text{waarde } x}{\text{waarde gulden}}$

Als nu de produktieverhoudingen bij de goederen in het algemeen op dezelfde wijze veranderen als de produktieverhoudingen van het monetaire metaal (dus: gemiddelde produktiviteitsverhoging gelijk aan de produktiviteitsverhouding bij zilver of goud) dan blijven de prijzen constant, omdat de waarde (produktie-offers) van het goud (zilver) op dezelfde wijze veranderen als van de niet-monetaire goederen. De metalen standaard is dus beslist

niet neutraal, maar kan wel tot een constant prijsniveau leiden.

Overeenkomsten met de voorgeschiedenis van de grote crisis van 1929/1930

Tenslotte nog een opmerking. Ik ben het met de heer Greidanus eens dat er aan de monetaire kant thans factoren werken die ondanks een toegenomen produktiviteit geleid hebben tot een constant prijsniveau (buiten de lonen en kosten van het levensonderhoud). Ik zie hier een parallel met de jaren die aan de grote crisis voorafgingen. Ook toen hadden wij een sterke stijging van de produktiviteit; die niet in de prijzen volledig tot uitdrukking kwam. Deze constante, maar desondanks relatief hoge, prijs stimuleerden het opvoeren van de produktiecapaciteit evenals thans de produktiecapaciteit in landbouw, industrie en verkeer sterk stijgt.

Toen in 1929/30 deze investeringshausse ten einde kwam, stortte het geheel in, omdat het evenwicht berustte op een voortgaande stijging van de investeringen. Het komt mij voor dat wij thans in een soortgelijke positie verkeren. Er moeten op dit ogenblik reeds zeer sterke deflatoire krachten aan het werk zijn, omdat zonder dezulken een zo krachtige „Mengenkonjunktur” met een sterke conjuncturele prijsstijging gepaard zou zijn gegaan. Het uitblijven van zulk een sterke conjuncturele prijsstijging belooft weinig goeds voor het geval dat de investeringen iets verminderen maar de sterk deflatoire krachten hun effect behouden.

Amsterdam.

DR. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

als een recessie. Bij een recessie verwacht men namelijk stilzwijgend, dat de wending weldra zal komen, doch in het geval van Venezuela is deze voorlopig helaas niet in zicht. Uiteraard zou een plotselinge opleving van de wereldvraag naar petroleum ook aan de Venezolaanse economie in haar geheel ten goede komen, maar het ziet er momenteel niet naar uit dat die opleving zich weldra zal voordoen. Het valt ook sterk te betwijfelen, of daarmee plotseling een einde zou komen aan de laagconjunctuur die zich zo snel over Venezuela heeft verbreid.

Analyse van de huidige economische toestand.

Analysen wij de huidige economische toestand van Venezuela aan de hand van de uitstekend gegroepede gegevens welke te vinden zijn in het jaarverslag 1959-1960 van de Hollandsche Bank-Unie, dan zien wij verschillende opmerkelijke dingen. Het eerste dat ons treft is, dat de petroleumproductie geen daling vertoont doch zich integendeel handhaaft op een zeer hoog peil, ja, nog enige expansie vertoont. In 1959 werden gemiddeld 2,8 mln. vaten ruwe olie per dag geproduceerd, hetgeen de jaarproductie, die in 1958 enigszins was teruggelopen, weer bracht op de recordhoogte van 1957: iets meer dan 1 mrd. vaten. De getallen over de eerste zes maanden van 1960 komen daar nog weer iets boven uit.

Hieruit blijkt dus dat de laagconjunctuur in Venezuela niet is terug te voeren tot het beloop van de petroleumproductie. Natuurlijk bestaat er een zekere samenhang tussen de ongunstige vooruitzichten op de wereldmarkt en de beoordeling van de toekomstige ontwikkeling van de Venezolaanse economie en in het bijzonder ook met de invoerrestricties voor ruwe olie in de Verenigde Staten, welke in de eerste plaats voor de Venezolaanse productie nadelig kunnen worden. Maar niettegenstaande deze weinig opwekkende vooruitzichten blijkt uit de cijfers, dat de grote maatschappijen hun productie in Venezuela niet hebben ingekrompen.

Andere indices van de petroleumindustrie in dit land zijn niet minder gunstig. De raffinaderijen, waarvan de betekenis in de laatste jaren steeds groter wordt, verwerkten in 1959 ruim 10 pCt. meer ruwe petroleum dan in 1958 en leverden ruim 300 mln. vaten geraffineerd produkt af. Deze productie is thans van zodanige omvang dat zij die van de Nederlandse Antillen waarschijnlijk reeds overtreft. Ook de dollaropbrengsten, die door de Banco Central de Venezuela van de petroleummaatschappijen zijn verkregen, bedroegen in 1959 meer dan in 1958, t.w. \$ 1.484 mln. tegen \$ 1.290 mln. Weliswaar werd hiermee het recordcijfer van 1957, nl. \$ 1.680 mln., niet bereikt, doch dit laatste cijfer was ongewoon hoog vanwege de erin opgenomen grote bedragen voor het verkrijgen van nieuwe concessies.

De petroleummaatschappijen moeten voor hun betalingen in Venezuela bolivares aankopen tegen dollars bij de Banco Central tegen de daartoe vastgestelde speciale koers van Bs 309 per \$ 100, terwijl de wisselkoers voor gewone handelstransacties Bs 333 - 335 per \$ 100 bedraagt.

Gaat men na hoe de productie zich heeft ontwikkeld in de overige sectoren waarvan cijfers ter beschikking staan, dan blijkt daar evenmin een belangrijke teruggang te bestaan. Meestal kan juist een niet onbelangrijke stijging der productie worden vastgesteld. Het verbruik van elektrische stroom is sedert 1955 zelfs meer dan verdubbeld. De voortbrenging van ijzererts, het tweede uitvoerprodukt sedert enige jaren, is in 1959 gestegen tot 17,2 mln. ton

(1958: 15,5 mln. ton) en deze stijging heeft zich in 1960 voortgezet. De produktie van de verschillende industrieën welke de binnenlandse markt voorzien, met name die van textiel, niet-alcoholische dranken, bier, sigaretten, autobanden en veevoeder, vertoont over de gehele linie een regelmatige stijging welke zich nu al jarenlang voortzet. Zelfs met de produktie van cement was dit het geval, ofschoon het bouwbedrijf van de omslag van de conjunctuur zeer heeft geleden. Cijfers over het bouwbedrijf staan helaas niet ter beschikking, maar het is wel bekend dat na de petroleumindustrie de bouwvakken het belangrijkste plegen te zijn in de economie van dit land.

De opbrengsten in de landbouw, die veel meer van het weer dan van de conjunctuur afhankelijk zijn, schommelen van jaar tot jaar. Zij waren in 1959 in het algemeen niet ongunstig. De suikerproductie beliep 175.000 ton, hetgeen ongeveer overeenkomt met het binnenlands verbruik. Voor aardappelen — welke nog gedeeltelijk moeten worden ingevoerd — was het jaar goed, voor rijst redelijk en voor maïs iets beneden het gemiddelde. De koffie- en de cacao-oogst bleven iets beneden verwachtingen, doch de opbrengsten van deze beide traditionele uitvoerprodukten lopen reeds vele jaren achteruit en spelen geen rol van grote betekenis meer in de Venezolaanse economie.

Wanneer men dan tenslotte constateert, dat de uitvoer in 1959 een tophoogte bereikte, met een waarde van Bs.7,9 mrd. en een volume dat ook groter was dan ooit tevoren, dan zal men zich wellicht gaan afvragen, waaruit de aperte daling van de conjunctuur dan wel blijkt.

Symptomen van de laagconjunctuur.

Alvorens de oorzaken van de daling te analyseren, zij nader aangeduid waaruit de laagconjunctuur eigenlijk blijkt, nu hierboven is vastgesteld dat zij noch met de omvang van de produktie noch met die van de uitvoer, noch ook met de ontvangsten in dollars afkomstig van de olie-industrie, rechtstreeks verband houdt. De laagconjunctuur blijkt voornamelijk uit de *werkloosheid*, welke sedert 1958 heerst; verder uit de *scherpe daling van de goud- en deviezenvoorraden* en tenslotte uit de *eveneens grote daling van de beurskoersen* in Caracas.

Omtrent de omvang van de werkloosheid staan geen nauwkeurige cijfers ter beschikking doch deze moet aanzienlijk zijn en nog voortdurend toenemen. Zij is ook daarom ernstig, omdat zij in belangrijke mate bijdraagt tot de politieke onrust in het land, welke op haar beurt de kapitaalvlucht ten sterkste in de hand werkt. De daling van de goud- en deviezenvoorraden daarentegen is nauwkeurig bekend; deze voorraden bereikten per ultimo 1957 hun maximum met Bs 4.246 mln. om vervolgens te dalen tot Bs 3.044 mln. per ultimo 1958 en tot Bs 2.202 mln. per ultimo 1959. De daling kwam daarna nog niet tot stilstand: op 30 juni 1960 bedroegen de goud- en deviezenvoorraden van de Banco Central nog slechts Bs 1.903 mln.

De koersdalingen op de effectenbeurs vonden in 1959 over de gehele linie plaats, doch waren daar het sterkst waar het bedrijven betrof, welke diensten verlenen aan de petroleumindustrie (sub-contracting).

De oorzaken van de laagconjunctuur.

De laagconjunctuur is toe te schrijven aan drie oorzaken: de *overbesteding* door het regime-Perez Jimenez met de daardoor ontstane overspannen hoogconjunctuur, waaraan de val van deze Regering een abrupt einde maakte; aan de sterk verminderde *boor- en verdere exploratie*

U kunt Uw beleggingsrisico verdelen over ruim 175 vooraanstaande

Waarom zoudt U meer risico nemen dan nodig is? Door aankoop van een aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verkrijgt U in feite een volledige aandelenportefeuille, veilig verdeeld over ruim 175 zorgvuldig geselecteerde ondernemingen. Zodoende komen U de voordelen van aandelenbezit ten goede en ligt een aantrekkelijk rendement binnen Uw bereik.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

ondernemingen

nod

(advertentie)

activiteit der oliemaatschappijen en aan de kapitaalvlucht.

De overheidspolitiek tijdens Perez Jimenez en Larrazabal.

Venezuela heeft tot dusverre een grote mate van financiële stabiliteit gekend en een vrije wisselmarkt gehandhaafd — dit in onderscheid met welhaast alle overige Zuidamerikaanse landen. Teneinde het hoofd te bieden aan de sterke druk op de bolivar heeft de Regering, zonder de vrijheid van de wisselmarkt aan te tasten, door drastische verhoging van een groot aantal invoerrechten de importen afgeremd, terwijl ter versterking van de reserves een lening van \$ 200 mln. is aangegaan bij een groep Amerikaanse banken en voor \$ 100 mln. aan schatkistpapier, door bemiddeling van de oliemaatschappijen, in het buitenland is geplaatst.

Tot zover de feiten. Bij het analyseren van de oorzaken van de omslag van de conjunctuur komt men terecht op het moeilijke terrein van de binnenlandse politiek, waar ieders oordeel sterk subjectief beïnvloed is. Het is zonder twijfel een ongelukkige coincidentie dat de vlucht van president Perez Jimenez geschiedde op een ogenblik dat de wereldmarkt voor petroleum slap was, terwijl gedurende bijna alle tien jaren van het militaire bewind waarin hij een grote rol speelde, de positie met name van de Venezolaanse petroleum uitgesproken gunstig was. Venezuela spon zijde bij de crisis van Korea en van Suez. Wat de regeringspolitiek betreft, was de uitvoering van grote en spectaculaire openbare werken zonder twijfel bevorderlijk voor het ontstaan van een hoogconjunctuur met extreme vormen van grond- en bouwspeculatie. Daarbij ontstonden ook in de sector van de staatsfinanciën spanningen, zodat hier inderdaad van overbesteding kan worden gesproken.

Houdt men echter in het oog dat Venezuela steeds heeft getracht om ook alle kapitaalsuitgaven van de Overheid te bekostigen uit lopende inkomsten, zonder — behoudens in een enkel geval — hiervoor leningen te sluiten, dan kan men moeilijk volhouden, gelijk wel wordt gedaan, dat het de financiële moeilijkheden, als erfenis achtergelaten door Perez Jimenez, zouden zijn welke het intreden van de laagconjunctuur in overwegende mate hebben veroorzaakt. De hierboven weergegeven cijfers over de goud-

en deviezenvoorraden aan het einde van 1957 wijzen anders uit, ook al is het waar dat zij geflatteerd waren ten gevolge van het uitgeven, voor het eerst na lange tijd, van nieuwe concessies. Evenmin wijzen de jaarcijfers van de staatsfinanciën op een zodanige mate van overbesteding dat daaraan alleen het onheil kan worden geweten. Er waren integendeel van tijd tot tijd zeer behoorlijke overschotten in de staatshuishouding, waarvoor sedertdien tekorten in de plaats zijn gekomen. Het is aan de andere kant waar, dat ook dit beeld onder de dictatuur geflatteerd was ten gevolge van een opeenhoping van kortlopende verplichtingen waarvan de betaling telkens werd uitgesteld.

Maar nadeliger dan de financiële gestes van het Perez Jimenez-regime was het vacuum dat ontstond door het plotselinge vertrek van de dictator. De grote mate van onzekerheid, ook over de toekomstige politieke ontwikkeling, had licht tot een chaos kunnen leiden. Dit was natuurlijk allerminst bevorderlijk voor het voortbestaan van vertrouwen bij het beleggende publiek.

De voorlopige regering onder admiraal Larrazabal, waarachter zich vrijwel alle politieke groeperingen van het land stelden, trachtte in allerijl de staatsinkomsten op te voeren om de financiële toestand te verbeteren en om dezelfde reden werden vele openbare werken, waarvan de uitvoering reeds was begonnen, stil gelegd. Dit veroorzaakte echter ook al dadelijk een aanmerkelijke werkloosheid. In de particuliere sector, waar de „boom” had geleid tot een belangrijk overschot van relatief dure woningen, werd de bouw vrijwel gestaakt — met als onvermijdelijk gevolg een nog veel grotere werkloosheid.

Tegen het einde van haar éénjarig bewind kwam de Regering-Larrazabal met een andere verstrekkende maatregel: de oude, sinds 1944 bestaande heffing van 50 pCt. op de winst van de petroleummaatschappijen werd verhoogd tot meer dan 60 pCt. Aangezien de produktiekosten in Venezuela reeds aanzienlijk hoger liggen dan die in het Midden Oosten, kon het niet anders of deze maatregel moest een nadelige invloed hebben op de bereidheid van deze maatschappijen om in dit land opnieuw grote bedragen te gaan steken in exploratiewerkzaamheden. En hier komen wij tot de tweede belangrijke oorzaak van het ontstaan van de laagconjunctuur.

De afname van de exploratiewerkzaamheden.

Een veelheid van merendeels kleinere bedrijven in Venezuela hangt geheel af van de exploratiewerkzaamheden en al wat ermee verband houdt. De nagenoeg volledige stopzetting van de exploratie heeft op de economie, met name in de staat Zulia die voor Venezuela steeds de motor is die alles aan de gang brengt, een bijzonder nadelige invloed gehad, waartegen het voordeel voor de Venezolaanse Staat, voortkomend uit de belastingverhoging, zeker niet opweegt. Bovendien zal deze stopzetting van de exploratie, zo zij enige jaren duurt, een zeer nadelige invloed hebben op de toekomstige olieproductie. De thans bekende reserves worden geschat op 17 mrd. vaten hetgeen overeenkomt met ongeveer zeventien jaar van de huidige productie. Dit betekent geenszins — zoals ten onrechte vaak wordt verondersteld — dat over zeventien jaar de oliebronnen van Venezuela zouden zijn uitgeput, doch wel dat er onzekerheid bestaat over de mogelijkheden nadien. Alleen exploratie kan die onzekerheid opheffen en zou zij geruime tijd achterwege blijven, dan ligt het voor de hand dat de maatschappijen minder haast zouden maken om de bekende reserves uit te putten.

Naast de politieke onzekerheid helpt de stopzetting van de exploratie de grote *kapitaalvlucht*, welke sedertdien in Venezuela waargenomen kon worden, verklaren.

De tegenwoordige politieke toestand en de kapitaalvlucht.

Wat de huidige politieke toestand betreft, heeft de Regering van President Betancourt, die in februari 1959 aan het bewind kwam, zich gematigd betoond. In toenemende mate ondervindt zij echter tegenstand, zowel van sommige kringen uit het leger, die kennelijk terug verlangen naar de dagen van de militaire dictatuur van Perez Jimenez, als van zeer radicale elementen. Bij dit alles spelen niet slechts de binnenlandse politieke verhoudingen een rol, doch ook hetgeen in de Dominicaanse Republiek en op Cuba geschiedt. De militaire en andere uiterst rechtse elementen hebben openlijk steun gehad van de dictatoriale regering van het eerste land. Dit land is dan ook veroordeeld door het Congres van de Organisatie van Amerikaanse Staten dat in de afgelopen zomer te San José is gehouden en alwaar Venezuela als aanklagende partij was opgetreden.

De schim van Castro waart over geheel Zuid-Amerika en versterkt in ieder land de weerstand van de linkse extremisten tegen hun regering. In Venezuela is de coalitie, waarop de president steunde, uiteengevallen ten gevolge van de medewerking welke Betancourt heeft willen geven aan de resolutie van San José, waarbij de communistische interventie op Cuba werd veroordeeld. De vroeger gematigde Union Republicana Democratica kon er zich niet mee verenigen dat het regime van Castro, al was het in nog zo gematigde termen, werd veroordeeld met de steun van Venezuela. Dit alles heeft de positie van de Regering zeker niet gemakkelijker gemaakt, evenmin als de herhaalde aanslagen op het Staatshoofd, de telkens weer uitbrekende relletjes en kleine opstanden en de veelvuldige stakingen.

Deze voortdurende politieke onrust, en ook de nuchtere overweging dat de koers van de Venezolaanse fondsen sterk is teruggelopen, hebben zowel de buitenlandse investeerders als vele welgestelde Venezolanen kennelijk doen besluiten om hun beleggingen in bolivares te liquideren en om te zetten in een andere valuta. De stijging van de verkoop van dollars door de Banco Central aan de handelsbanken kan gelden als een graadmeter voor deze kapitaalvlucht, want deze stijging kan geen verband houden

8-2-1961

met gestegen dollarbehoeften voor financiering van de invoer; deze is in tegendeel gedaald sedert 1957. De verkopen van de Banco Central de Venezuela aan de handelsbanken beliepen in 1957, 1958 en in 1959 resp. \$ 990 mln., \$ 1.501 mln. en \$ 1.734 mln.

Gedurende de eerste zes maanden van 1960 stonden deze verkopen op een enigszins lagerniveau, doch de tröebelen in het afgelopen najaar hebben de kapitaalvlucht waarschijnlijk weer versneld.

Besluit.

Nog altijd zijn de monetaire reserves van Venezuela aanzienlijk, zowel ten aanzien van de circulatie van papiergeld — welke vrijwel voor 100 pCt. gedekt is — als in vergelijking met andere Zuidamerikaanse landen. Ook de staatsfinanciën bevinden zich nog steeds in een relatief goede positie, want weliswaar kampt Venezuela sedert 1958 met een aanzienlijk tekort op de begroting, maar de staatsschuld is nog altijd minimaal. Het lijkt in dit licht een wijze politiek van de monetaire autoriteiten dat zij het deviezenverkeer tot dusverre hebben vrijgelaten, want niets zou de kapitaalvlucht meer stimuleren dan een ineensstorting van de koers van de bolivar, en dit zou het onvermijdelijk gevolg zijn van de invoering van deviezenrestricties.

Uit het bovenstaande kan blijken dat de voornaamste oorzaak van het intreden van de laagconjunctuur in Venezuela de politieke onrust in dit land is. Zelfs de stopzetting van de exploratie kan hiermee verband houden, meer nog dan met fiscale overwegingen. Immers, met het voorbeeld van de nationalisaties op Cuba voor ogen, zouden de petroleummaatschappijen weinig goeds kunnen verwachten van een extreem regime dat er misschien in zou slagen om zich van de macht in het land te verzekeren. Het is een vicieuze cirkel: de politieke onrust is zowel oorzaak als gevolg van de verminderde economische activiteit en van het vertrouwen in de toekomst. Het is voor Venezuela, en voor de gehele Westerse wereld, te hopen dat die vicieuze cirkel zal worden doorbroken. Moge de politieke rust terugkeren en daarmee langzamerhand ook het vertrouwen, zodat de conjunctuur zich geleidelijk aan weer kan herstellen.

Naschrift.

Sedert het schrijven van deze regels werd bekend, dat de Venezolaanse Regering moeite doet om in de Verenigde Staten een lening van niet minder dan \$ 900 mln. op te nemen, in de eerste plaats ter sanering van de staatsfinanciën. Het zou te ver voeren om de ontwikkeling van die financiën hier volledig te analyseren; het schijnt dat het programma van herverdeling van de gronden, met volledige compensatie aan de voormalige eigenaren, ontzaglijke bedragen vergt, terwijl de baten van dit programma eerst over jaren te verwachten zijn. Venezuela komt op een wel zeer ongelegen moment met deze vraag naar een krediet in de Verenigde Staten. De omvang van deze kredietaanvraag is, ook naar Noordamerikaanse begrippen, formidabel.

's-Gravenhage.

Dr. H. RIEMENS.

 „INTERUNIE”

HEEFT OOK
EEN AANTREKKELIJKE
SPAARREGELING

*Uw bank of commissionair
verstrekt U gratis de betreffende
brochure van*

 „INTERUNIE”

(advertentie)

Het bankgeheim in Zwitserland wordt veelal als een motief beschouwd voor het toevertrouwen van buitenlandse vermogensbestanddelen aan de banken aldaar. Schr. zet de aard van dit bankgeheim uiteen. Het bankgeheim wordt in de Zwitserse bankwet uitdrukkelijk beschermd, waarbij strenge sancties zijn vastgesteld. De beperkingen van het bankgeheim hebben in de praktijk vooral betrekking op Zwitserse ingezetenen en fiscale eisen. Bij twijfelgevallen in de wetgeving wordt de wet altijd restrictief toegepast. De situaties, waarin de banken inlichtingen moeten verstrekken, dienen met name te zijn genoemd. De banken zijn niet gehouden voor derden opsporingswerkzaamheden naar vermogensbestanddelen van hun cliënten te verrichten. T.o.v. het buitenland wordt het bankgeheim veel stringenter toegepast. Uitzonderingsgevallen zijn mogelijk indien de buitenlandse staat zich beroept op een bepaling in een met Zwitserland gesloten overeenkomst. De economische noodzaak van een rigoureuus bankgeheim vloeit voort uit de vrijwel structureel passieve handelsbalans.

Het bankgeheim

in

Zwitserland

Het geheim van het bankgeheim.

Als één der beweegredenen, die buitenlandse natuurlijke en rechtspersonen ertoe kunnen brengen hun vermogenswaarden aan Zwitserse bankinstellingen toe te vertrouwen of zelfs hun domicilie in Zwitserland te kiezen, wordt dikwijls de strikte handhaving van het bankgeheim genoemd. Daar echter de meeste staten met een ontwikkeld bank- en rechtssysteem het beroepsgeheim van de bankier kennen resp. erkennen, zal moeten worden nagegaan of van het Zwitserse bankgeheim een zekere aantrekkingskracht uitgaat en waarin dit geheim bestaat.

Ten gevolge van het federale staatsstelsel is de materie door het naast elkaar bestaan van algemene Bonds- en bijzondere kantonale wetten enigszins moeilijk te overzien. Anderzijds is de positie van het bankwezen in Zwitserland vrij sterk, hetgeen reeds blijkt uit het feit, dat — ondanks de ook aldaar waarneembare drang tot fusies — nog steeds ongeveer 1.500 verschillende bankinstellingen er een zelfstandig bestaan kunnen leiden vergeleken met slechts een 200-tal banken in het meer dan tweemaal zoveel inwoners tellende Nederland.

Rechtsregels van algemene strekking.

Het bankgeheim kan op het gebied van het burgerlijk, faillissements- of strafrecht, vooral in een aanhangig gemaakte procedure, ter sprake komen. Maar het kan ook tegenover verschillende autoriteiten, waaronder fiscus en douane, moeten worden verdedigd, waarbij een verschil tussen de binnen- en buitenlandse overheid dient te worden gemaakt. In sommige gevallen is de bankier gehouden inlichtingen aan derden te verstrekken; in andere gevallen mag hij zich echter op zijn beroepsgeheim beroepen.

Daar waar de wetgever zich over het bankgeheim niet duidelijk heeft uitgesproken, wordt de wet altijd uiterst restrictief geïnterpreteerd. In twijfelgevallen heeft de Zwitserse rechtspraak meestal ten gunste van de handhaving van het bankgeheim beslist. Als algemene rechtsregel geldt echter ook in die gevallen, waar de banken tot het verstrekken van inlichtingen aan derden zijn ver-

plicht, dat de banken nooit gehouden zijn voor derden opsporingswerkzaamheden naar vermogensbestanddelen van hun cliënten te verrichten. Heeft bijv. een belastinginspecteur het vermoeden, dat de heer A. de belasting wilde ontduiken door een reeks fondsen bij de bank B. te deponeren, dan is deze bank ook op verzoek van de belastinginspecteur niet verplicht over de heer A. inlichtingen te verstrekken. Zij zal dit in positieve noch negatieve zin doen, zodat de belastinginspecteur niet weet of 1) de heer A. al dan niet cliënt van de bank B. is of is geweest; 2) de bank B. vermogensbestanddelen van de heer A. onder haar berusting heeft of heeft gehad en 3) welke vermogensbestanddelen ten behoeve van de heer A. zich bij de bank B. bevinden of hebben bevonden. De bank B. is echter wel tot het geven van inlichtingen aan de belastinginspecteur verplicht, indien hij kan aantonen — bijv. door een bij de heer A. aangetroffen lijst van effecten —, dat deze effecten inderdaad bij de bank B. zijn gedeponeerd.

Het bankgeheim wordt door art. 47 van de Zwitserse bankwet uitdrukkelijk beschermd en de schending daarvan met een boete van ten hoogste Zw. fr. 20.000 en/of met gevangenisstraf tot zes maanden bedreigd. Ook ingeval van schuld wordt een veroordeling tot een boete toegepast. De kring van personen, die het misdrijf kunnen plegen, is door de wetgever ruim genomen. Zowel organen, beampten en employés van een bank alsook controleurs, accountants en hun assistenten, alsmede leden van de bankencommissie, hun beampten en employés, vallen onder deze bepaling. De strafrechtelijke sancties worden eveneens op poging of het begin van een poging toegepast.

Uiteraard kan elke schending van het beroepsgeheim door de bankier ook civielrechtelijke gevolgen hebben. Hij is krachtens art. 27 en 28 van het Zwitsers Burgerlijk Wetboek resp. krachtens art. 41 en 49 van het Zwitsers Verbintenissenrecht tot schadevergoeding verplicht in al die gevallen, die uit zijn wederrechtelijk gegeven inlichtingen aan derden mochten voortvloeien, hetzij op grond van zijn contractuele verplichtingen, omdat hij persoonlijke

rechten heeft geschonden of uit hoofde van onrechtmatige daad.

De federale wet en ook de wetten van enkele kantons kennen verscheidene beperkingen van het bankgeheim. Voorts is het mogelijk, dat de cliënt zelf de bank toestemming verleent om de gewenste inlichtingen omtrent zijn persoon resp. de betrokkene vermogensbestanddelen aan derden te verstrekken. In dit laatste geval nemen de Zwitserse banken echter de uiterste terughoudendheid in acht, voor zover het althans buitenlandse instanties zijn, die inlichtingen vragen. Nog strenger dan de schending van het bankgeheim wordt namelijk krachtens art. 273 van het Wetboek van Strafrecht in Zwitserland de economische spionage ten gunste van een buitenlandse mogendheid, een buitenlandse organisatie, een buitenlandse particuliere onderneming of hun agenten gestraft. Het strafbaar feit wordt als misdadaad gekarakteriseerd en het begrip zelfs zeer ruim geïnterpreteerd.

Enkele beperkingen van het bankgeheim.

Volgens een reeks kantonale wettelijke regelingen met betrekking tot de burgerlijke en strafrechtelijke rechtsvordering zijn de banken in bepaalde gevallen gehouden inlichtingen te verstrekken. Deze bepalingen worden echter door de rechter steeds zeer restrictief uitgelegd. Ingeval van rechterlijk vooronderzoek en tegenover politionele autoriteiten kunnen de banken nooit worden verplicht inlichtingen te verstrekken. In burgerlijkrechtelijke procedures in de kantons Aargau, Appenzell-Innerrhoden, Fribourg, Genève, Neuchâtel, Nidwalden, Obwalden en Valais kunnen de banken zich steeds, en in de kantons Bern, Schwyz, St. Gallen, Vaud, Zug en Zürich merendeels op het bankgeheim beroepen. In het faillissementsrecht zijn de banken altijd gehouden inlichtingen over het vermogen van de gefailleerde te verstrekken, ingeval van surséance van betaling daarentegen uitsluitend na verkregen toestemming van de debiteur.

In de praktijk vormen de eisen van de fiscus wel de voornaamste inbreuk op het principe van het bankgeheim. In Zwitserland moeten echter alle gevallen, waarin de banken tot het geven van inlichtingen verplicht zijn, in de wet met name zijn genoemd. In sommige gevallen spreekt de wetgever van een beroepsgeheim zonder meer, zoals dit bijv. voor predikanten, artsen, vroedvrouwen, advocaten enz. geldt. Hieronder is het bankgeheim nooit automatisch begrepen. Integendeel, het beroepsgeheim van de bankier moet in de wet afzonderlijk worden genoemd om het verstrekken van inlichtingen mogelijk te maken.

De banken zijn verplicht inlichtingen omtrent de rekeningen, depots enz. van hun cliënten met betrekking tot de zgn. „Wehrsteuer” (militaire belasting) te verschaffen. Daar deze Bondsbelasting de grondslag voor het gehele federale stelsel van de inkomsten- en vermogensbelasting vormt, moet men toegeven, dat van het Zwitsers bankgeheim, voor zover het de binnenlandse belastingautoriteiten betreft, niet zo heel veel overblijft. Maar de fiscus mag deze inlichtingen niet rechtstreeks van de banken, doch slechts langs een omweg via de belastingplichtige eisen. Hiertoe zijn de banken krachtens art. 90 van het „Wehrsteuerbeschluss” gehouden. Naast een boete aan de Staat zouden zij, ingeval van weigering, bovendien een schadevergoeding aan de belastingplichtige cliënt verschuldigd zijn, indien deze althans ten gevolge van de weigering van de bank voor een hogere belasting zou zijn aangeslagen.

Voor de berekening van het beurszegel, de omzet-, coupon- en dividendbelasting hebben de fiscale autoriteiten recht op het verkrijgen van inzage in de boeken en registers der banken. Bij het routine-onderzoek blijven de adressen van de cliënten voor de controleurs echter onbekend; bij de moderne codesystemen geldt dit zelfs voor hun namen. De belastingautoriteiten zijn anderzijds tot het nemen van steekproeven gerechtigd. In deze uitzonderlijke gevallen kan uiteraard de gehele doopceel van de cliënt worden gelicht. De belastingwetten van de in totaal 25 kantons erkennen slechts in 10 hünner een verplichting van de banken tot het verstrekken van inlichtingen. Ook tegenover de douane bestaat deze verplichting niet. Daarentegen is het de Zwitserse douane-autoriteiten in bepaalde gevallen toegestaan huiszoeking in bankgebouwen te verrichten en over te gaan tot inbeslagname van documenten.

Al deze maatregelen kunnen in het algemeen slechts ten opzichte van Zwitserse ingezetenen worden genomen en tonen aan, dat het bankgeheim ook in Zwitserland geen absolute rechtsfiguur vormt. Toch wordt er het beroepsgeheim van de bankier tegenover derden algemeen erkend en strikt gehanteerd, al worden er verschillende belangrijke uitzonderingen gemaakt, met name ten behoeve van de Zwitserse fiscale autoriteiten.

Handhaving van het bankgeheim tegenover het buitenland.

Aanvragen om inlichtingen uit het buitenland worden op een andere wijze behandeld, wie de initiatiefnemer ook moge zijn. Hier is het Zwitserse bankgeheim zo goed als waterdicht. Het is bekend, dat zelfs routine-aanvragen van buitenlandse correspondenten over het bonafide zijn en de solvabiliteit van bepaalde relaties door Zwitserse banken slechts uitermate terughoudend en in zeer voorzichtige bewoordingen worden beantwoord.

Zwitserse banken zijn reeds niet spoedig geneigd verzoeken om inlichtingen uit een ander kanton in te willigen, laat staan uit een ander land. Hun standpunt wordt door het feit geaccentueerd, dat het Zwitsers Eedgenootschap slechts met een 30-tal staten, waaronder het Koninkrijk der Nederlanden, verdragen tot wederkerige rechtshulp en tot uitlevering van onderdanen van de betrokken landen heeft gesloten. In de praktijk maakt deze indeling in verdrags- en overige staten echter slechts een onderscheid met betrekking tot de behandeling van gevallen en eventuele uitlevering van gewone misdadigers. In alle andere gevallen wordt o.a. het bankgeheim in Zwitserland tegenover het buitenland door de Zwitserse Overheid volkomen beschermd. Internationale rechtshulp wordt in Zwitserland, meer in het bijzonder ingeval van politieke of militaire misdrijven, en wat hier het meest interesseert, bij overtreding van fiscale of deviezenbepalingen in het buitenland geweigerd. Zwitserland kan zich hierbij op de ontbrekende wederkerigheid beroepen, daar de Zwitserse wetgeving een verplichting tot rechtshulp of uitlevering wegens vergrijpen tegen belasting- of deviezenbepalingen niet kent. Een speciale deviezenwetgeving is in Zwitserland bovendien onbekend.

In twijfelgevallen keert de administratieve rechtspraak zich sinds vele jaren tegen uitlevering en internationale rechtshulp. Daarmede wordt ook het Zwitsers bankgeheim tegen vreemde inmenging beschermd. Er zijn uitzonderingsgevallen mogelijk, waarbij de betrokken staat zich op een bepaling in zijn met Zwitserland gesloten overeenkomst beroept en aan de Bondsautoriteiten mede-

werking vraagt omtrent het verkrijgen van inlichtingen van een bepaalde bank. De federale instanties geven het verzoek na een grondig vooronderzoek aan de bevoegde kantonale overheid ter behandeling door. De kantonale instantie brengt het verzoek harerzijds ter kennis van de betrokken Zwitserse bankinstelling. De leiding van de bank beraadt zich erover of het verzoek niet onder de Zwitserse wettelijke bepalingen gerangschikt kan worden, volgens welke zij bevoegd is de gevraagde inlichtingen te weigeren. Mocht tenslotte toch een dergelijke verplichting voor de betrokken bank uit het gepleegde onderzoek resulteren, dan zal de bank zich dikwijls erop kunnen beroepen, dat de buitenlandse instantie, welke het verzoek om inlichtingen volgens de ambtelijke weg had ingediend, de cliënt slechts van een gewone misdaad heeft beschuldigd om op deze wijze achter bepaalde fiscale of deviezenrechtelijk belangrijke gegevens te komen. Hierbij kan de bank zich op het reeds eerder aangehaalde art. 273 van het Wetboek van Strafrecht beroepen en het bankgeheim blijft in Zwitserland ook in dit geval volkomen gehandhaafd.

In het zeker niet vaak voorkomende geval, dat de cliënt de bank van haar verplichting uitdrukkelijk en uit vrije wil ontheft, moet de bank uiteraard aan een dergelijk verzoek voldoen. Merkwaardig, ook ten opzichte van het bankgeheim in andere landen, is de mogelijkheid ener

stilzwijgende toestemming door de cliënt. Deze wordt bijv. aangenomen, als de cliënt op zijn brievenhoofd zijn bankrelatie heeft genoemd.

Het bankgeheim is voor Zwitserland een economische noodzaak.

Het sociaal-economisch patroon van het kleine, aan grondstoffen arme Zwitserland gedooft geen vergaande beperkingen van het bankgeheim. Want ten gevolge van een bijna structureel passieve handelsbalans vragen de hierdoor gederfde nationale inkomsten om een compensatie op het gebied van het diensten- en kapitaalverkeer. Juist op deze gebieden hebben de banken zich speciaal toegelegd en hebben zij het vertrouwen van hun binnen- en buitenlandse cliënten verworven. Naast de politieke stabiliteit en de handhaving van de eeuwenoude politieke grondrechten heeft daarom ook het bankgeheim niets van zijn aantrekkingskracht op buitenlandse eigendommen ingeboet. Ondanks het herhaald poneren van enkele tegenargumenten gedurende de laatste jaren, die meestal op politieke motieven berusten, wenst men het bankgeheim in Zwitserland aan generlei beperkingen te onderwerpen, daar men dit als een onaanvaardbare inbreuk op de door de grondwet gegarandeerde persoonlijke vrijheid beschouwt.

Zürich.

Dr. K. H. STANISLAUS.

Naar een gecoördineerd energiebeleid in West-Europa

Belangrijke rapporten.

In augustus 1954 deed de Economische Commissie voor Europa van de Verenigde Naties het rapport „Relationship between coal and black oils in the West-European fuel market” het licht zien, in welk rapport de vermoedelijke ontwikkeling op de Europese brandstofmarkt over enkele jaren was nagegaan. In de komende tien jaren — aldus het rapport — zullen de energiebehoeften in Europa gestaag toenemen en daarom is het, aangezien het onwaarschijnlijk is dat de atoomenergie in die periode van grote invloed zal zijn, noodzakelijk alle beschikbare energie op de meest rationele wijze te gebruiken.

In het rapport werd vooropgesteld, dat het aanbod van hydro-elektrische energie, natuurgas en donkere oliën zal toenemen en dat de vraag naar steenkool op zijn minst stationair zal blijven. Daarop grondde men het voorstel, dat de landen hun brandstofpolitiek zullen coördineren, hetgeen het gebruik van het beste en meest rationele type energie voor een bepaald doel zou bevorderen en de algemene belangen zowel van de kolenmijnen als van de olie-industrie zou veilig stellen.

In hetzelfde jaar 1954 verscheen een rapport van de O.E.E.C.: „O.E.E.C. at work for Europe”. In dit rapport werd een speciaal hoofdstuk gewijd aan de steenkoolpositie in West-Europa, terwijl slechts enkele opmerkingen werden gemaakt over de betekenis van olie voor de energievoorziening van dit deel der wereld. Maar dat de O.E.E.C. toch wel oog had voor het energievraagstuk in zijn geheel, bleek hieruit, dat zij besloot aan een onafhankelijke persoonlijkheid advies te vragen over, door de aangesloten landen gezamenlijk te nemen, maatregelen ter voorziening in de Europese energiebehoeften. Men wendde zich hier-

voor tot Louis Armand, president van de Franse spoorwegen en een der bekwaamste technici van Frankrijk.

De heer Armand diende in juni 1955 zijn rapport in. Dit rapport was vooral daarom van belang, omdat het de grote lijnen aangaf voor een Europese energievoorziening, zonder de belangen der afzonderlijke landen te zwaar te laten wegen. Hij drong erop aan, dat er een economische commissie voor de energievoorziening zou worden gevormd, die de economische ontwikkeling zou volgen, en zou aangeven hoe men een situatie zou kunnen vermijden, waarin de concurrentie tussen de verschillende vormen van energie ten nadele van de gehele gemeenschap zou werken.

Inderdaad ging de O.E.E.C. ertoe over een commissie voor de energie in te stellen. Deze commissie publiceerde reeds in 1956 een belangrijk rapport, getiteld: „Europe's growing needs of energy. How they can be met”¹⁾. Zij was van oordeel dat meer samenwerking tussen de ledenlanden op de gebieden van de uitwisseling van energie, van kapitaalsvoorziening voor de produktie van energie, van uitwisseling van arbeidskrachten en ervaringen, van gezamenlijke onderzoeken en ontwikkelingsprogramma's en van coördinatie van de energiepolitiek tot aller voordeel zal leiden.

¹⁾ Dit rapport is uitvoerig besproken in een artikel in de „Internationale Spectator” van 8 februari 1957 van de hand van Mr. J. Hollander, die daarin o.a. een pleidooi leverde voor het in het leven roepen ener organisatie, die coördinerend kan optreden ten opzichte van alle energiebronnen en ten opzichte hiervan de voorkeur gaf aan de O.E.E.C. boven Euratom, waaraan de heer Armand meer zijn hart had verpand.

Vier jaren later publiceerde deze commissie een tweede rapport, dat tot titel had: „Towards a new energy pattern in Europe”, dat, wat de energiepositie van West-Europa betreft, veel optimistischer geluiden kon laten horen dan zijn voorganger. Ook in dit rapport werd gepleit voor een gemeenschappelijke en doelmatige energiepolitiek, die gericht moet zijn op een royale aanvoer van goedkope energie, waarbij de verbruiker de vrije keus wordt gelaten. Dit houdt de voorwaarde in, dat de verschillende brandstoffen ongehinderd moeten kunnen concurreren, zodat de ontwikkeling van nieuwe goedkope energiebronnen niet belemmerd wordt door discriminerende steun aan andere brandstoffen, aldus de commissie.

Negen maanden later vond een bijeenkomst plaats van de Assemblees van de Raad van Europa en van de E.G.K.S., bij welke gelegenheid de heer René Mayer, de toenmalige voorzitter van de Hoge Autoriteit der E.G.K.S., een pleidooi hield voor een gecoördineerd Europees energiebeleid. De crisis om het Suezkanaal, die ons bewust heeft gemaakt van onze afhankelijkheid ten aanzien van de import van vloeibare brandstoffen, onderstreept thans — zo was zijn betoog — de noodzaak hiervan.

De tijd is aangebroken om een nieuwe etappe te beginnen, waarin niet meer alleen met betrekking tot de voorziening met kolen wordt gecoördineerd, maar ook ten aanzien van andere energiebronnen. Bij de vaststelling van een dergelijk energiebeleid zouden alle Westeuropese landen moeten worden betrokken.

Het is hier de plaats om enkele cijfers aan te halen uit het eerste rapport van de O.E.E.C. (1956), die betrekking hebben op de te verwachten import van steenkool en olie in de jaren 1955, 1960, 1965 en 1975.

	1955	1960	1965	1975
	(in mln. ton steenkoolequivalent)			
steenkool	28	40	40	50
olie	146	165-205	200-300	250-450

De productiecijfers zien er als volgt uit:

	1955	1960	1965	1975
	(in mln. ton steenkoolequivalent)			
steenkool	477	500	520	520
olie	13	25	30	50

Bedroegen de totale importen op energiegebied in 1938 nog slechts 6 pCt., in 1958 waren deze opgelopen tot 28,6 pCt. Het valt in het licht van deze cijfers moeilijk te ontkennen, dat een rationeel beheer der Westeuropese energiebronnen in aller belang zou zijn. Maar theorie en praktijk vielen ook hier niet samen.

Langzame vorderingen.

Het jaar 1958 bracht de zaak, waarom het hier gaat, geen stap verder, hoe goed het ook was ingezet met een belangrijke conferentie op 8 januari 1958 van de Beweging van Europese Federalisten in ons land over het onderwerp: „De energievoorziening en de Europese integratie”. Het was vooral de heer M. Kohnstamm, secretaris van het comité-Monnet tot vorming van een Europese federatie, die met klem de noodzaak van een Europees energiebeleid bepleitte en in dit verband voortdurende actieve waakzaamheid, als prijs voor onze vrijheid, aanbeval. Hij lichtte dit als volgt toe:

„Een Europees energiebeleid zal de „facts of life” moeten accepteren. En deze zijn, dat het Nabije Oosten een van de minst stabiele gebieden ter wereld is, vol van wat George Kennan

in een van zijn recente radiovoordrachten „raw sovereignties” noemt. Geen land in Europa heeft de laatste maanden zoals het onze ervaren dat in het verkeer met sommige van die pas tot stand gekomen staten het economisch motief een volstrékt ondergeschikte rol speelt: Zeker — de aardolieproducenten van Europa te zijn — vormt het welbegrepen eigenbelang van het Nabije Oosten. Maar we bezitten geen enkele garantie, dat de landen van het Nabije Oosten in hun eigen belang zullen handelen. Evenmin kunnen wij over het hoofd zien, dat de vrije wereld juist ook in dit gebied stuit op Russische invloed. Hoe meer Europa afhankelijk wordt van aardolie uit het Nabije Oosten, des te aantrekkelijker wordt het voor Rusland juist daar onrust te zaaien”²⁾.

Dan is het in mei 1958 dat de heer M. E. Huboard van „The British Petroleum Company Ltd.” in een te Amsterdam gehouden lezing er ons op meent te moeten wijzen, dat de olie-industrie een internationaal karakter bezit en dat de oplossing van het energieprobleem van Europa niet alleen in Europees verband moet worden gezocht. En op 6 juli 1960 zou het „Haarlems Dagblad” een artikel publiceren van zijn Haagse redacteur, waarin deze mededeelde, van deskundig zijde te hebben vernomen dat de grote oliemaatschappijen ernstige bezwaren hebben tegen de conclusies van het „deze week” door het Europese parlement aanvaarde rapport over het toekomstige gemeenschappelijke energiebeleid in de Europese gemeenschap, met name tegen de aanbevolen richtprijs voor energie, waaraan vele principiële en praktische bezwaren kleven.

Betekent een en ander dat de grote oliemaatschappijen zich teweer gaan stellen tegen een gecoördineerd energiebeleid in West-Europa? Wij komen op deze kwestie terug bij de bespreking van het rapport van Ir. S. A. Posthumus, dat hij op 5 oktober 1960 heeft uitgebracht aan het Europese parlement. Ir. Posthumus had reeds eerder een petroleumrapport ingediend bij dit orgaan, welk rapport begin januari 1959 in behandeling is genomen. Hierin wees hij er o.a. op, dat zowel de uitvoerende commissies van de E.E.G. als van Euratom, onafhankelijk van de Hoge Autoriteit van de E.G.K.S., maatregelen op het gebied van de energievoorziening kunnen treffen, hetgeen de doeltreffendheid niet bepaald bevordert. In zijn verslag kwam de noodzaak van een gemeenschappelijke energiedienst dan ook sterk naar voren.

Dit punt zou in 1959 onder de aandacht blijven, getuige in de eerste plaats een met algemene stemmen goedgekeurde resolutie van het actiecomité-Monnet van de Verenigde Staten van Europa, waarin vertegenwoordigers van alle politieke partijen en vakverenigingen in de zes Europese landen, die streven naar Europese eenwording, zitting hebben. In deze resolutie werden verschillende belangwekkende suggesties gedaan voor de verdere activiteit van regeringen en parlementen op het gebied van de Europese samenwerking.

Maar wat ons nóg meer interesseert is, dat het comité ten aanzien van het vraagstuk der Europese energievoorziening de dringende wens uitsprak, dat de bestuurscommissies van Euratom, van de gemeenschappelijke markt en de Hoge Autoriteit van de E.G.K.S. een gezamenlijke commissie in het leven zullen roepen, die tot taak zal hebben de algemene doeleinden van een Europese energiepolitiek te formuleren (mei 1959). Drie maanden later liet de heer Posthumus nochtans, in een te Brunssum gehouden rede, te dezen aanzien een zeer pessimistisch geluid horen: „Een werkgroep in de E.E.G. zal nu weliswaar een Euro-

²⁾ Men zie de artikelen over het Nabije Oosten in „E.-S.B. van 24 augustus 1960 en van 5 oktober 1960.

pees energiebeleid gaan voorbereiden, maar te vrezen valt dat bij de huidige nationale invloeden in de Raad van Ministers de bevordering van een Europese energiepolitiek sterk belemmerd, zo niet onmogelijk gemaakt, zal worden³⁾.

Op 13 oktober 1959 was het de Belg Bertrand, lid van de christendemocratische fractie van het Europese parlement, die in een vergadering te Heerlen met grote nadruk verklaarde, dat het niet de Hoge Autoriteit van de E.G.K.S. of het Europese parlement of de beide Europese commissies zijn, die men aansprakelijk moet stellen voor de afwezigheid van een gemeenschappelijk Europees energiebeleid. Verantwoordelijk daarvoor zijn alleen de nationale regeringen. Wij voegen hieraan toe, dat het vooral Frankrijk is, dat nationale belangen blijft stellen boven die ener grotere of kleinere Westeuropese gemeenschap en daardoor de totstandkoming van een gecoördineerd energiebeleid in de weg staat. Bracht niet „Vrij Nederland” in het nummer van 17 augustus 1957 een artikel met de sterk sprekende titel: „Europa's ontgoocheling heet Frankrijk”?

Er zouden meer publikaties kunnen worden genoemd met eenzelfde strekking. In dit licht verliest de uitleg van de Fransman Jeanneney (waarover straks) o.i. veel van haar kracht. En al zou er samenwerking tot stand komen tussen de drie eerder genoemde bestuurscommissies en al zou er zelfs een werkgroep worden gevormd, die het probleem van een gecoördineerd energiebeleid zal nagaan, toch moest het Europese parlement in zijn zitting van 29 juni 1960 zeer tot zijn leedwezen vaststellen, van de uitvoerende organen der Europese gemeenschappen geen nadere gegevens los te kunnen krijgen over de plannen voor een gecoördineerde energiepolitiek, die thans door een werkgroep van de drie executieven wordt opgesteld. Neen, veel schot zit er in de zaak niet!

Het nieuwe rapport Posthumus.

Het hierbedoelde rapport werd in september 1960 met algemene stemmen goedgekeurd door de commissie voor de energiepolitiek van het Europese parlement en is inmiddels behandeld in de oktoberzitting van dit orgaan. Het bevat een analytische beschrijving van de structuur der aardolie- en aardgasindustrie, waaraan een aantal beoordelingen en conclusies van algemene en politieke aard zijn verbonden. Hoe staat het met plannen ten aanzien van de plaats die de olie uit de Sahara zal gaan krijgen op de gemeenschappelijke markt? Hoe moet de houding van West-Europa zijn ten aanzien van de toenemende olie-exporten van Russische zijde? Zouden die om politieke redenen wellicht eens kunnen worden stopgezet?

De rapporteur deed verder uitkomen, dat de grote internationale oliemaatschappijen in meer of minder intensieve vorm met elkaar samenwerken, doch dat daarnaast onafhankelijke ondernemingen in toenemende mate in de landen van de gemeenschap aan de voorziening deelnemen. Met het oog hierop zal een Europees energiebeleid bepaalde elementen van een mededingingsregeling moeten inhouden, die een te grote machtsvorming op de energiemarkt zal kunnen tegengaan; aan de andere kant zal het nodig zijn een destructieve concurrentie te voorkomen. Een volkomen vrije economische structuur zou in deze sector van de energievoorziening, die zozeer invloed heeft op het algemeen belang, een ongewenste en onmogelijke structuur zijn (punt 206³⁾).

Een Europees energiebeleid! Ja, inderdaad! De arbeid van de commissie voor het energiebeleid van het Europese parlement is van de aanvang af vooral gericht geweest op de bevordering van een Europees energiebeleid op lange termijn, zo lezen wij al dadelijk in punt 3 van het rapport. En het was de Franse Minister voor Industrie, Jean Marcel Jeanneney, voorzitter van de Ministerraad der E.G.K.S., die bij de behandeling van het rapport op 14 oktober op spoed aandrang bij het ontwerpen van een gemeenschappelijke energiepolitiek voor de zes landen van de Europese gemeenschappen! Zolang er geen gemeenschappelijke politiek op dit gebied is, dreigt het gevaar, dat bijv. op het gebied van de olie in de zes landen afzonderlijk maatregelen zullen worden genomen, die niet alleen van elkaar verschillen, doch die zelfs met elkaar in strijd kunnen zijn. In het kader van dit artikel is de vraag gerechtvaardigd, of Jeanneney in deze zijn Regering achter zich had.

Uitgewerkte voorstellen ingediend.

Reeds een kleine maand nadat deze rede was gehouden, kwam het bericht door, dat „nog deze maand (november 1960 dus) de uitgewerkte voorstellen van de door de Hoge Autoriteit van de E.G.K.S., de Europese Commissie en de Commissie van Euratom samengestelde interexecutieve werkgroep de Ministerraad van de Zes zullen bereiken”. Maar in dezelfde maand november werd namens de Commissie voor Algemene Zaken van het W.E.U.-parlement, waarin afgevaardigden van de Zes en van Engeland zitting hebben, door de Britse Labour-afgevaardigde John Hynd een rapport uitgebracht, waarin wordt verklaard dat de toenemende energiebehoefte, de kolencrisis en de grote mogelijkheden der kernenergie een coördinatie van het Westeuropese energiebeleid nodig maken. Betekende deze stap opnieuw uitstel en wie weet, voor hoe lange tijd?

Gelukkig viel het deze keer mee. Wel vond men het namelijk in de kringen van de zes Westeuropese landen, die de E.G.K.S. in het leven hebben geroepen, gewenst dat besprekingen over de kwestie van samenwerking te dezer zake zouden worden gehouden, maar men was toch ook van oordeel, dat het gewenste contact met Engeland het beste in het kader van de O.E.S.O., waarin ook de Verenigde Staten en Canada zijn vertegenwoordigd, zou kunnen worden gezocht.

Het blijft dus bij de op 24 december gedane bekendmaking over het bereiken van overeenstemming inzake een „urgentieprogramma” voor de energievoorziening, dat binnenkort aan de Ministerraad van de E.G.K.S. zal worden voorgelegd. Het schijnt wel vast te staan dat o.a. is voorgesteld om te komen tot opheffing van het verschil in concurrentievoorwaarden tussen kolen en olie en deze te onderwerpen aan dezelfde regels voor het publiceren van prijzen en voor niet-discriminatie als gelden voor de kolen, en verder tot harmonisatie van de verschillende lasten, die op kolen en olie drukken.

En nu maar weer afwachten! Of mag uit het optreden van de Fransman Jeanneney worden opgemaakt dat de Ministerraad van de E.G.K.S. wel oog zal hebben voor de algemene belangen, die met een gecoördineerd energiebeleid gemoeid zijn? Dan zou in 1961 ongetwijfeld een flinke stap vooruit gezet kunnen worden op de weg, die moet leiden naar een ware Europese gemeenschap!

Haarlem.

F. S. NOORDHOFF.

³⁾ Het rapport is in 208 punten opgemaakt.

Over de relatie tussen terugverdientijd (payout time) en de variabele kosten van arbeid en kapitaal

Terugverdientijd (TVT) of terugvloeiingstijd is, volgens Prof. Dr. A. I. Diepenhorst, een rendementseis voor investeringen, meestal gesteld binnen een onderneming en eventueel haar dochters. Een eis is willekeurig. De rendementseis is ten deze meestal gebaseerd op het rendement dat men voor zijn investeerbaar vermogen haalbaar acht bij een voorgenomen bij uitstek gunstig investeringsobject van grote omvang. Men stelt dan aan de parallelle concurrente interne investeringsobjecten dezelfde rendementseis als voorwaarde voor het beschikbaar stellen van vermogen om aldus een maximaal totaal rendement op nieuwe investeringen te bereiken. De gestelde TVT werkt als een zeef voor zich aandienende investeringsbehoeften. De betrekkelijkheid van dit criterium blijve hier buiten beschouwing.

Kapitaal en arbeid zijn voor de produktie in zekere mate equivalent, afhankelijk van de technologische situatie. Men kan immers (niet alle) apparatuur vervangen door arbeiders en omgekeerd. Welk van de beide gekozen wordt hangt ceteris paribus af van de kosten, in de ruimste zin des woords, van elk. Bij het stellen van een terugverdientijd voor investeringen stelt men automatisch de kosten per jaar van het in de produktiemiddelen gestoken kapitaal vast, mits wij de rentevoet daarbij als een gegeven aannemen. Een voorbeeld moge dit verduidelijken. (De investeringsaftrek en de fiscaal toegestane vervroegde afschrijving, die in feite een iets afwijkende berekening nodig maken, laten wij eenvoudigheidshalve buiten beschouwing).

Voorbeeld.

Als een ondernemer de terugverdientijd heeft gesteld op 5 jaar, wil dit zeggen dat hij slechts bereid is om zeg f. 1.000 te investeren als deze investering f. 200 per jaar opbrengt. Het bruto rendement is dus 20 pCt. De kapitaalkosten die het produktiemiddel moet opbrengen bedragen dan (bij een debetrente van 5 pCt.):

1e jaar 5 pCt. van f. 1.000	= f. 50
2e jaar 5 pCt. van f. 800	= f. 40
3e jaar 5 pCt. van f. 600	= f. 30
4e jaar 5 pCt. van f. 400	= f. 20
5e jaar 5 pCt. van f. 200	= f. 10
Totaal in 5 jaar	f. 150

Gemiddeld f. 30 per jaar of vloeiend en in rekening-courant f. 125 per 5 jaar ofwel f. 25 per jaar. De opbrengst per jaar was f. 200. De verhouding opbrengst: kapitaalkosten is derhalve gemiddeld over de 5 jaar $\frac{200}{25} = 8$.

Zou men voor dezelfde produktiecapaciteit bij dezelfde TVT geen kapitaalinvestering aanwenden maar equivalente arbeidskracht dan zouden de kosten van die arbeidskracht maximaal eveneens f. 25 per jaar mogen bedragen (per f. 200 opbrengst).

Conclusie 1.

In feite vergt een geschoolde arbeider aan variabele kosten ca. f. 9.000 per jaar; men zou dus bij een TVT van 5 jaar én een rente op leenkapitaal van 5 pCt., maximaal $\frac{9.000}{25} \times f. 1.000 = f. 360.000$ mogen investeren om een arbeider te vervangen.

Conclusie 2.

Doet men dit niet dan betekent het dat die arbeider waard is per jaar $\frac{200}{25} \times f. 9.000 = 8 \times f. 9.000 = f. 72.000$.

Conclusie 3.

Toevoeging van een marginale eenheid kapitaal die proportioneel bijdraagt in de opbrengst, zal de TVT niet veranderen als deze eenheid per jaar $8 \times$ haar kapitaalkosten vergt = 8×5 pCt. = 40 pCt.

Conclusie 4 (= conclusie 2).

Evenzo zal toevoeging van een marginale eenheid equivalente arbeid die proportioneel bijdraagt tot de opbrengst, de TVT niet veranderen als deze eenheid vergt $8 \times f. 9.000 = f. 72.000$.

Conclusie 5.

Als deze marginale eenheden de sleutel betekenen tot het technisch functioneren van het produktie-apparaat, zijn 40 pCt. en f. 72.000 per jaar de prijzen die men maximaal mag betalen voor deze eenheden kapitaal of arbeid. Deze eenheden zijn dan als de zetkastelein van een goed renderende slijterij, die de slijtvergunning op zijn naam heeft staan zonder welke de slijterij niet kan bestaan, maar die voor alles wat hij zelf drinkt aan de zaak slechts inkoopprijs betaalt (zal hij in de praktijk een cent betalen?).

Bij een TVT van bijv. 2 jaar komt men mutatis mutandis op kapitaalkosten van gemiddeld (als vloeiend berekend) eveneens f. 25 per jaar, een investeringsequivalent van eveneens f. 360.000 en een maximale waarde per arbeiderjaar van $20 \times f. 9.000 = f. 180.000$. Zijn kapitaal dan wel arbeiders schaars, en zijn de liquiditeiten van de eerste en tweede rang bij de onderneming in kwestie gering, dan zou men in het eerste geval (kapitaal schaars) een deel van de eerdere, minder rendabele produktie-eenheden kunnen afstoten om de opbrengst voor investering in de nieuwe rendabele produktiemiddelen aan te wenden. Onder deze omstandigheden zal het in het algemeen echter niet eenvoudig zijn een goede koper te vinden.

In het tweede geval (arbeiders schaars) zal men trachten arbeiders vrij te maken door diepte-investering in de oudere minder rendabele produktie-eenheden. De vrijgekomen arbeiders bestemt men voor de nieuwe produktiemiddelen. Dit vrijmaken zal veelal mogelijk zijn omdat men ten aanzien van de diepte-investeringen dezelfde equivalentiewaarden mag hanteren die gelden voor de TVT van de nieuwe produktiemiddelen.

Door het bestaan van de fiscale vervroegde afschrijvingsfaciliteit en de toegestane investeringsaftrek (2×5 pCt.) wordt de zaak nog iets naar de kapitaalkant verschoven. Dit verhoogt dus nog de equivalentiewaarde van de arbeidsuren en van de deshalve acceptabele diepte-investering die men tegenover een arbeidsbesparing mag stellen.

Conclusie 6.

Dat wil dus zeggen dat men voor het vrijkomen van een arbeider, sinds het bestaan van de nieuwe rendabeler investeringsmogelijkheid soms aanmerkelijk meer equivalent kapitaal mag investeren dan voordat de nieuwe investeringsmogelijkheid met de kortere TVT bestond.

Hierteenover staat dat de equivalentie tussen arbeid en kapitaal waar deze bestaat, voor onze berekeningen slechts betrekking had op de produktiecapaciteit. Andere niet equivalente eigenschappen kunnen reden zijn dat men in de praktijk niet ten volle van de genoemde equivalentie gebruik zal maken. Wanneer namelijk de berekende TVT voor de nieuwe investering, die op prognoses berust te optimistisch is begroot, en tegen de verwachting in de volle produktiecapaciteit niet benut blijkt te kunnen worden, dan is het gemakkelijker zich, door ontslag, van arbeidskrachten te ontdoen of deze elders nuttig te maken dan zich van installaties en machines te ontdoen of deze voor andere doeleinden te gebruiken. Dit is duidelijk tot uiting gekomen bij de enorme overcapaciteit die in het jaar 1960 bij de Amerikaanse staalindustrie heeft bestaan. Men stuurde de arbeiders naar huis, maar bleef met het machinepark in de maag zitten.

Aan de andere kant is het bij een opleving na langdurige slapte gemakkelijker de ijdele machines weer op gang te brengen dan de her en der afgevloede vakbekwame arbeiders terug te halen. Voorts speelt natuurlijk het sociale aspect een rol hetgeen door de moderne ondernemer evenmin uit het oog verloren zal worden. Zo zijn er meer facetten en complicaties. Wij hielden opzettelijk de zaak simpel.

Dit onderwerp is te groot om het in het bestek van een artikel uitputtend te behandelen. Het bestaan van bovenvermelde equivalentiewaarden verklaart echter goeddeels dat in de achter ons liggende en nog voortdurende periode van hoogconjunctuur gepaard aan arbeidersschaarste, de ondernemingen die de kapitaalintensiviteit van hun fabrieken het meest hebben opgevoerd, tevens de sterkste groei en bloei te zien hebben gegeven.

Keynes en de zorg voor (over)full-employment, reactie op de jaren dertig, gaven indirect de stoot tot de automatisering. Het is duidelijk dat de grote ondernemingen die toegang hebben tot de kapitaalmarkt en die naar verhouding over meer rekenmeesters beschikken die de economische mogelijkheden van de moderne technologie verstaan, en weten te kwantificeren, in de relatief gunstigste positie verkeren.

Velsen-Noord.

J. G. NOLST TRENITÉ.

INGEZONDEN STUK

NOGMAALS: FISCALE DISCRIMINATIE VAN HET VRIJE BEROEP EN HET EIGEN BEDRIJF?

De heer C. P. A. Bakker te Utrecht schrijft ons:

Het naschrift van de heer O. C. de Boer, ec. [drs. op mijn bijdrage in „E.-S.B.” van 30 november 1960 geeft mij aanleiding tot enkele opmerkingen:

1. Het verheugt mij, dat de heer De Boer zijn standpunt van de ongelimiteerde aftrek heeft prijsgegeven en daarvoor een procentuele aftrek van 15 pCt. in de plaats heeft gesteld. Dit betekent dat bij een in elk geval toelaatbaar geachte aftrek van f. 4.500 een grens van f. 30.000 aan inkomen ontstaat, waarboven de regeling van 15 pCt.

gaat werken. Hoewel ik tegen een dergelijke opzet geen bezwaren heb, betwijfel ik nog steeds of boven de genoemde inkomensgrens aan een dergelijke regeling wel voldoende behoefte bestaat.

2. Onvoldedig en daardoor onjuist acht ik zijn opvatting omtrent de correlatie tussen huidig inkomen en toekomstig inkomen. De verhouding 10 : 7 wordt inderdaad veel nagestreefd, doch men gaat daarbij slechts bij hoge uitzondering verder dan een grens van f. 20.000, zoals ook de Overheid doet. Mijn ervaringen die zich o.a. uitstrekken over enige honderden pensioenvoorzieningen wijzen zelfs uit dat men in het algemeen de grens nog lager stelt en dat men een zekere degressie bij een stijgend inkomen tot uitgangspunt neemt. Dit geldt ook voor de beoefenaren van de vrije beroepen. Dit standpunt is o.a. gebaseerd op het reeds eerder door mij gesignaleerde verschijnsel dat de oudedagsvoorziening in de vorm van periodieke uitkeringen typisch gericht is op de dekking van toekomstige consumptieve uitgaven, die niet recht evenredig stijgen met de stijging van het huidig inkomen.

3. Ik onderschrijf de mening van de heer De Boer dat een ondernemer er goed aan doet reeds tijdens zijn actieve periode een oudedagsvoorziening op te bouwen, doch in vele gevallen zal het voordeliger zijn daarbij niet verder te gaan dan de huidige fiscale grenzen, omdat een verdergaande voorziening in de vorm van verzekeringen een lager rendement geeft dan bij belegging in het eigen bedrijf.

4. De mogelijkheid van inkomsten uit adviseurschap is door mij niet als een algemene mogelijkheid genoemd, doch beperkt tot de gevallen, waarin beoefening van het vrije beroep in maatschapsverband plaatsvindt. Daarom zal dit bij dokters en tandartsen niet voorkomen. Voor notarissen, die weinig in maatschapsverband werken, ligt de zaak tegenwoordig anders, nu voor notarissen een speciaal pensioenfonds bestaat. Vóór deze voorziening tot stand kwam vonden vele notarissen, benoemd voor het leven, hun oudedagsvoorziening in het voortzetten van de praktijk met een minimale werkzaamheid, waarbij het meeste werk werd overgelaten aan een kandidaat-notaris. Bij accountants, advocaten, architecten en ingenieurs (steeds in maatschapsverband gezien) komt het aanblijven als adviseur wel degelijk voor, ofschoon dit naar buiten niet altijd blijkt. Dat de heer De Boer dit bij navraag onder advocaten en accountants niet heeft aangetroffen behoeft geen verwondering te wekken: zijn steekproef zal wel van bescheiden omvang zijn geweest, terwijl de betrokkenen er dikwijls belang bij hebben dit niet aan de grote klok te hangen. Zijn beroep op schijnhandelingen faalt, omdat — zo er al sprake is van een schijnhandeling — de inspecteur het bewijs nimmer zal kunnen leveren, tenzij er bij de „adviseur” sprake is van verlies van verstandelijk vermogen.

5. Vermogen en vermogensopbrengsten (w.o. huurwaarde eigen woning) zijn inderdaad geen kenmerk van het oudedagsinkomen van bepaalde categorieën. Zij zijn echter reële verschijnselen die de behoefte aan oudedagsvoorzieningen door middel van verzekeringen beperken. Dat het door mij gegeven schema van inkomsten posten bevat, welke ook bij anderen dan beoefenaren van vrije beroepen voorkomen, tast de juistheid van mijn stelling: vermindering van de behoefte aan verzekeringen, niet aan.

6. Het komt mij voor dat de heer De Boer wel een ongelukkig pleidooi voert voor de verhoging van de aftrek als hij daarmee kapitaalverzekeringen met lijfrenteclau-

sule wil sluiten, waarvan het kapitaal t.z.t. *niet* voor aankoop van een lijfrente wordt aangewend. Dit zou voor de fiscus juist een aanleiding kunnen zijn om de grens *niet* te verhogen, want voor dat doel is de aftrek juist niet bedoeld. Overigens biedt de kapitaalverzekering *zonder* lijfrenteclausule óók gunstige mogelijkheden. De op deze wijze belegde gelden blijven in het algemeen buiten beschouwing bij de heffing van de vermogensbelasting, terwijl de gekweekte rente (het rentebestanddeel van de uitkering) eerst bij de uitbetaling van het kapitaal aan de heffing van inkomstenbelasting wordt onderworpen.

7. De mening van de heer De Boer, dat *reeds* verschillende grote ondernemingen ertoe overgegaan zijn de pensioenleeftijd op 60 jaar te stellen, moet op een misverstand berusten. Het tegendeel is waar. Bij de meeste grote ondernemingen zijn vóóroorlogse regelingen, krachtens welke op een jongere leeftijd dan 65 jaar het ouderdomspensioeninging, gewijzigd met een *verhoging* van de pensioengerechtigde leeftijd. Deze verhoging ging dikwijls gepaard met een verhoging van reeds lang verouderde maxima der pensioenen.

8. De meningsverschillen blijken achteraf toch weer niet zo groot te zijn als het aanvankelijk leek. Met de heer De Boer en met de vele requestanten ben ik het eens, dat er iets aan de grens moet worden gedaan, waarbij — ik citeer mijn oorspronkelijke bijdrage — het *minste* wat de fiscus kan doen is het bedrag van f. 3.600 iets te verhogen, bijv. tot f. 4.500. Tegen f. 5.400 of f. 6.000 zou ik echter geen bezwaar hebben en evenmin tegen het nadere voorstel van de heer De Boer om bijv. 15 pCt. van het inkomen aan te houden.

Naschrift

Met de conclusie van de heer Bakker, dat de premieaftrek belangrijk verruimd moet worden kan ik volledig instemmen. Hoewel ik veel waardering heb voor zijn analyse, vraag ik mij af of het wel zinvol is te trachten te „bewijzen”, dat de behoefte aan verbetering der oudedagsvoorziening door middel van verzekering gering zou zijn. Deze behoefte is immers volledig afhankelijk van het totaal der persoonlijke omstandigheden, zodat generaliseringen a priori elke bewijskracht missen.

Naar mijn gevoel legt de heer Bakker nog een te sterke nadruk op enkele incidentele inkomensbronnen die mijns inziens niet typerend zijn voor de bedoelde categorie, waardoor onvoldoende tot uitdrukking komt dat de beoefenaren van het vrije beroep c.s. wat betreft de opbouw van hun oudedagsvoorzieningen fiscaal gezien in een veel ongunstiger positie verkeren dan de werknemers, die in een pensioenregeling zijn opgenomen. Aangezien voor deze fiscale discriminatie geen goede gronden zijn te vinden, dient mijns inziens met kracht naar opheffing van deze principiële ongelijkheid te worden gestreefd.

's-Gravenhage.

DRS. O. C. DE BOER.

BOEKBESPREKING

L. H. Janssen S. J.: *Vrijhandel, protectie en tolonie*. Een kwantitatief theoretische analyse. Uitg. DEKO, Tilburg 1960, 181 blz.

Zoals zelfs niet-experts de schilderijen van Rembrandt en zijn school vaak zonder moeite kunnen herkennen aan

stijl en penseelvoering, zo kan in de economische wetenschap het werk van Schouten (uit Tilburg) en zijn scholieren uit duizenden worden herkend. Wie niet zou weten, dat Dr. Janssen in Tilburg bij Prof. Schouten is gepromoveerd, zou bij het doorbladeren van zijn proefschrift „Vrijhandel, protectie en tolonie” zo vaak herinnerd worden aan de benaderingsmethodiek van Schouten in zijn „Exacte economie”, dat het niet moeilijk zou zijn om de achtergrond en ondergrond van de schrijver en zijn geschrift te traceren. Aan de vruchten kent men de boom. Hoewel de schrijver zich voortdurend op sympathieke wijze bescheiden over zijn publikatie uitlaat, kan hij — evenals zijn promotor — met de geleverde prestatie bijzonder worden gecompimenteerd. De literatuur van de internationale handel is met een bijdrage verrijkt die de moeite van het lezen ten volle waard is. De nadruk moet hier wel vallen op het woord „moeite”, omdat het boek een „tegenhouder” is waar men de tijd voor moet nemen. De vele formules en uitgewerkte cijfervoorbeelden zijn evenzovele hindernissen bij het doornemen van de 180 bladzijden. De op zichzelf handige en overzichtelijke notatie die pater Janssen gebruikt is niettemin zo uitvoerig, dat het enige tijd duurt voor men het boek zonder raadpleging van het lange inlegvel met notaties kan lezen.

Hoewel de gebruikte wiskunde eenvoudig is zullen toch maar heel weinig lezers gretig in deze koek happen. Wanneer men ziet, dat na vier bladzijden rekenen de schrijver het simpele begrip invoerelasticiteit, dat de economen uit velerlei leerboeken zo welbekend is (namelijk de procentuele toeneming of afnemning van de invoer bij een verandering van de invoerprijs met 1 pCt.) uitdrukt in de formule:

$$E_m = \frac{q_{iji} + q_m}{q_m} \left[(1 - q_{yi} - q_m) \psi + u_i q_m \right] + \frac{q'_{yi}}{q_m} (1 - q_{xi}) \delta$$

dan is alleen deze formule een voldoende afschrikwekkend middel om hele heirlegers van lezers af te stoten. Belangstellenden voor dit boek zal men ook veel eerder onder de (weinig) abonnees van „De Economist” vinden dan onder de (vele) meer praktisch georiënteerde lezers van „Economisch-Statistische Berichten”. Voor de eerste categorie van (theoretisch geïnteresseerde) lezers zijn vooral de conclusies van de schrijver interessant, dat de invoerelasticiteit onder een aantal niet irrealistische voorwaarden groter is dan of hoogstens gelijk is aan één, omdat hiermee de grond onder de voeten van de zgn. elasticiteitspessimisten wegzakt. Tot nu toe zag ik nimmer een publikatie, waarin dit was uitgewerkt zoals de schrijver dit heeft gedaan. Meer specifiek — zelfs voor theoretici — is de discussie die de schrijver met Verdoorn voert over het door deze laatste schrijver in zijn toloniemodel gebruikte begrip der quote-elasticiteit.

Ondanks het hierboven geschetste karakter van het boek van pater Janssen bevat zijn studie toch ook voor de tweede (praktisch georiënteerde) categorie van lezers een aantal belangwekkende conclusies. De schrijver maakt namelijk met een aantal argumenten aannemelijk, dat de betekenis van invoerrechten in ons economisch bestel — waarover vaak in talloze commissies zoveel lawaai wordt gemaakt — eigenlijk maar gering is. Ook het model voor de tolonie van de Europese Economische Gemeenschap, dat door de schrijver wordt ontworpen (en met vele voorbehouden wordt gegeven) leidt de schrijver tot de conclusie, dat onder de gemaakte vooronderstellingen de Europese

Economische Gemeenschap slechts betrekkelijk geringe verschuivingen zal teweeg brengen. Janssen heeft zijn analyse dan ook feitelijk steeds op praktische problemen gericht en is daarbij niet in de pure en abstracte theorie blijven steken, hetgeen mede tot de verdiensten van het proefschrift hoort. Het boek, dat in het Nederlands is uitgegeven, verdient een ruimere verspreiding dan alleen het kleine Nederlandse taalgebied.

Leende.

Prof. Dr. J. WEMELSFELDER.

MEDEDELING VOOR ECONOMISTEN

Conferentie van TIMS in Brussel.

De 8ste internationale conferentie van „The Institute of Management Sciences” zal van 23 tot en met 26 augustus 1961 plaatsvinden in het Palais des Congrès te Brussel. De volgende onderwerpen zullen in het programma worden opgenomen:

1. Programming under uncertainty;
2. Simulation and gaming;
3. Rational investment decisions;
4. Organization theory and analysis;
5. Subjective and objective probability;
6. Reality and theory in management science;
7. Adaptive systems;
8. Behavioural sciences.

Daarnaast zullen bijeenkomsten van de „TIMS-colleges” worden georganiseerd; ook zijn speciale sessies gepland, waarvan er een gewijd zal zijn aan onderzoekingen verricht door het onlangs gestichte „International Center for Management Science” te Rotterdam.

De inschrijvingskosten bedragen \$ 12 voor leden van TIMS en \$ 15 voor niet-leden. Inschrijving geschiedt bij de heer Max Duval, Office Belge pour l'Accroissement de la Productivité (adres: rue de la Concorde 60, Brussel). De inschrijving wordt gesloten op 1 april; zij die zich niet tijdig zullen hebben opgegeven dienen contact op te nemen met Dr. Jacques Drèze, Chairman of the Committee for Local Arrangements (adres: Economische Faculteit, Universiteit van Leuven). In verband met o.a. de beperkte zaalruimte kan er echter niet voor worden ingestaan dat inschrijving na 1 april nog mogelijk is. Deelnemers die een daadwerkelijke bijdrage willen leveren wordt verzocht hun rapport dan wel een adequaat uittreksel ervan te zenden aan de Program Chairman, Prof. William W. Cooper (adres: Graduate School of Industrial Administration, Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh 13, Pennsylvania, U.S.A.).

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Fundamentele wijzigingen hebben zich in de afgelopen week op de geldmarkt niet voorgedaan. De kwartaaluitkering door het Rijk aan de gemeenten zou nog tot een grotere geldovervloed hebben geleid, als niet door de open-marktpolitiek van De Nederlandsche Bank f. 160 mln. bij de banken was afgeroomd. De groei der bankbiljettencirculatie ontstrok eveneens middelen, doch toen deze na de maandwisseling weer terug begonnen te vloeien, nam de ruimte verder toe. De bankencommissie verlaagde hierop de

daggeldrente van 1 pCt. op $\frac{3}{4}$ pCt. Dat de overige geldmarktтарieven eveneens onder druk staan, behoeft geen betoog.

Kapitaalmarkt.

De $\frac{5}{4}$ pCt. toewijzing op de Staatslening 1961 heeft de onbevredigende werking van het Nederlandse emissiesysteem opnieuw in een schril daglicht geplaatst. De kennelijke bezwaren tegen de huidige procedure worden door de belanghebbenden klaarblijkelijk minder gevoeld dan de voordelen. Anders zou men wel een wijziging mogen verwachten.

Fokker wenst het aandelenkapitaal meer in overeenstemming te brengen met de gegroeide omvang van het bedrijf en komt met een uitgifte van aandelen tot een bedrag van f. 3.625.000 à 170 pCt. De tapijtfabriek H. Desseaux te Oss gaat f. 1 mln. aandelen uitgeven en zal daarbij notering ter beurse aanvragen, zodat de tapijthoek aan het Beursplein zal worden versterkt. De emissie betekent voor Desseaux een verdubbeling van het aandelenkapitaal. Scholten-Foxhol heeft eveneens een uitgifte van aandelen, nl. f. 2,06 mln. tegen 400 pCt. aangekondigd. Daarnaast zal men overgaan tot een obligatie-emissie, $4\frac{1}{2}$ pCt. tegen 100, waarvoor aandeelhouders een voorkeursrecht verkrijgen. Dit laatste is begrijpelijk wanneer men de grote behoefte van beleggers kent, die ook wel eens iets anders willen hebben dan staatsleningen en obligaties Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

De sterke stijging van spaargelden, toevertrouwd aan banken, scheidt voor deze instellingen beleggingsproblemen. De wel eens geuite gedachte, dat de banken zich op het spaarterrein zijn gaan begeven om daarmee haar middellange kredieten te financieren, blijkt dus niet of niet helemaal op te gaan. Men denkt nu meer in de richting van belegging in obligaties. Zou de groei aanhouden, dan zou dit voor de structuur der bankbalansen in ons land veranderingen meebrengen. Meer dan tot dusverre zouden de banken als vragers ter kapitaalmarkt verschijnen en met des te meer recht zou men haar moeten indelen onder de geld- en kapitaalmarktinstellingen.

Indexcijfers aandelen.. (1953 = 100)	29 dec. 1960	H. & L. 1961	27 jan. 1961	3 febr. 1961
Algemeen	395	430 — 391	420	430
Intern. concerns	564	611 — 555	595	611
Industrie	329	365 — 331	357	365
Scheepvaart	176	196 — 177	193	195
Banken	220	235 — 218	232	234
Handel enz.	149	162 — 150	160	162

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.	29 dec. 1960	27 jan. 1961	3 febr. 1961
Kon. Petroleum	f. 123,10	f. 140,20	f. 146,40
Philips G.B.	1.183 $\frac{3}{4}$	1.144	1.144
Unilever	785	865 $\frac{1}{2}$	886
Hoogovens, n.r.c.	789	858	894
A.K.U.	486 $\frac{1}{2}$	507	534
Kon. Ned. Zoutind., n.r.c.	1.035	1.183	1.199
Zwanenberg-Organon	870	899 $\frac{3}{4}$	949
Rotterd. Droogdok	467	490	499 $\frac{1}{2}$
Robeco	f. 237	f. 245,50	f. 248,50
Amsterd. Bank	392	398	400
New York.			
Dow Jones Industrials	616	644	653
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,20	4,18	4,18
Aand.: internationalen a)	2,80	2,62	.
lokale a)	3,38	3,34	.
Disconto driemaands schatkist- papier	1,50	1 $\frac{3}{16}$	1 $\frac{3}{16}$

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

STATISTIEKEN

PRIJSINDEXCIJFERS VAN HET LEVENSONDERHOUD VAN GEZINNEN VAN HAND- EN HOOFDARBEIDERS 1) 2)

1951 = 100

Aard der gezinsuitgaven	Wegingsfactor (% van totale gezinsuitgaven in 1951)	1959						
		1959	juni 1960	juli 1960	aug. 1960	sept. 1960	okt. 1960	nov. 1960
I Voeding, w.o.	361,4	122	122	125	124	125	123	122
brood, gebak en grutterwaren	72,4	120	124	124	124	124	123	123
aardappelen, groenten en fruit	55,5	140	126	143	138	143	127	129
suiker, koloniale waren en dranken	64,7	114	113	113	114	114	114	113
vlees, vleeswaren en vis	62,1	118	115	115	115	115	116	115
oliën en vetten	40,7	79	76	76	76	76	76	70
zuivelproducten (excl. roomboter)	66,0	148	158	160	160	162	162	160
II Roken	26,4	111	111	111	111	111	111	111
III Woning, w.o.	209,4	131	139	139	140	141	141	141
huur, water, onderhoud woning	79,1	155	177	177	177	177	177	177
woninginrichting en huisraad	72,6	101	101	101	101	105	105	104
verwarming en verlichting	57,7	138	136	137	137	139	139	139
IV Kleding en schoeisel, w.o.	129,7	86	87	86	87	89	89	89
kleding	102,2	84	84	82	84	87	87	87
schoeisel	27,5	96	98	98	97	97	97	97
V Hygiënische 'en medische' zorg excl. verpl. ziekenfonds, w.o.	48,7	127	131	131	132	132	132	132
reiniging	20,1	106	106	107	107	107	107	107
persoonlijke en gezondheidszorg excl. verpl. ziekenfonds	28,6	142	149	149	150	150	150	150
VI Ontwikkeling en ontspanning, w.o.	91,3	118	119	119	119	119	119	119
ontwikkeling, ontspanningsverenig.	57,4	115	116	116	116	116	117	117
verkeer	33,9	122	123	123	123	123	123	123
VII Vrijwillige verzekeringen en maatschappelijke verplichtingen	62,7	115	117	118	118	119	119	118
Totaal excl. verpl. sociale verzekeringen en loonbelasting	929,6	118	120	121	121	123	122	121
Verplichte sociale verzekeringen	40,8	246	253	256	256	258	256	255
Totaal excl. loonbelasting	970,4	124	126	127	127	128	127	127
Loonbelasting	29,6	104	113	117	117	121	118	117
Totaal	1000,0	123	126	127	127	128	127	127
Totaal excl. A.O.W. Nederland	118	121	122	122	123	122	122	122
Totaal Amsterdam	125	127	128	129	131	130	130	130
Totaal Rotterdam	124	127	129	129	131	128	129	129
Totaal 's-Gravenhage	125	128	129	129	131	130	130	130

1) Bron: Statistisch Bulletin van het C.B.S.

2) De indexcijfers geven het prijsverloop weer van het voor levensonderhoud dienende pakket goederen en diensten zoals dat in 1951 werd aangeschaft door gezinnen van hand- en hoofdarbeiders met een bruto-inkomen in dat jaar van f. 3.000 - f. 5.000 en bestaande uit 4 personen. Voor de voedingsmiddelen geven de indexcijfers van juni 1959 af het prijsverloop weer in 34 gemeenten. De indexcijfers voor de niet-voedingsmiddelen hebben betrekking op het prijsverloop in 21 gemeenten. Dit geldt eveneens voor de indexcijfers van de voedingsmiddelen t/m mei 1959.

IN- EN UITVOER a) (waarde in miljoenen guldens)

	Invoer		Uitvoer		Uitvoer in pCt. van de invoer	
	dec.	jan.-dec. b)	dec.	jan.-dec. b)	dec.	jan.-dec. b)
1938	122	122	85	90	70	74
1957	1.132	1.300	960	981	85	75
1958	1.271	1.148	1.079	1.019	85	89
1959	1.406	1.274	1.274	1.142	91	92
1960	1.544	1.435	1.364	1.275	88	89

a) Bron: C.B.S.

b) Maandgemiddelde.

HOOFDPOSTEN VAN DE GECOMBINEERDE BALANSEN VAN DE 33 REPRESENTATIEVE, RESP. 4 GROTE NEDERLANDSE HANDELSBANKEN 1) 2)

(in miljoenen guldens)

	33 banken 3)		4 banken		29 banken	
	sept. 1960	okt. 1960	sept. 1960	okt. 1960	sept. 1960	okt. 1960
Kas, Ned. Bank, kassiers, giro-inst.; uitgezette daggeldleningen	849,4	875,8	495,1	470,9	354,3	404,9
Nederlands schatkistpapier	1.538,8	1.408,2	2.001,1	1.898,2	648,3	620,6
Nederlandse schatkistcertificaten	1.110,6	1.110,6				
Ander overheidspapier (incl. buitenlands schatkistpapier)	448,5	399,3	264,4	232,7	184,1	166,6
Bankiers (nostro) 4)	1.525,5	1.505,8	1.115,0	1.098,7	410,5	407,1
Debiteuren, Overheid 5)	207,7	169,5	169,4	145,9	38,3	23,6
Debiteuren, overige 6)	4.175,7	4.274,8	2.611,6	2.652,9	1.564,1	1.621,9
Deposito's en spaargelden 7)	3.607,9	3.705,0	2.245,5	2.308,6	1.362,4	1.396,4
Creditsaldi van banken 8)	591,9	624,3	392,1	423,0	199,0	201,3
Creditsaldi van cliënten 9)	4.745,5	4.504,2	3.346,1	3.100,9	1.399,4	1.403,3
Opgenomen gelden 10)	200,2	218,5	39,9	81,6	160,3	136,9
Balans totaal	11.267,4	11.138,4	7.295,7	7.141,9	3.971,7	3.996,5

1) Bron: De Nederlandsche Bank N.V.

2) Amsterdamsche Bank; Nederlandsche Handel Mij. (Ned. bedrijf); Rotterdamsche Bank en Twentsche Bank.

3) Voor de 33 handelsbanken is een meer gespecificeerde opgave verschenen in de Ned. Staatscourant en zal worden opgenomen in de Maandstatistiek van het financieelwezen.

4) Nostro-saldi bij banken in binnen- en buitenland.

5) Kredietverlening aan Nederlandse provincies, gemeenten en waterschappen.

6) Wissels, voorschotten tegen effecten en schatkistpapier; kredietverlening onder garantie van Nederlandse overheidslichamen; voorschotten aan kredietinstellingen; kredietverlening aan ondernemingen waarin is deelgenomen; kredietverlening aan anderen.

7) Deposito's voor één maand of langer, spaargelden of gelieerde spaarbank.

8) Creditsaldi van banken, loro en overige creditsaldi van banken.

9) Creditsaldi van cliënten in guldens; creditsaldi in valuta.

10) Opgenomen daggeldleningen; andere opgenomen gelden.

Jh. & L. Limperg
ACCOUNTANTS

AMSTERDAM · 'S GRAVENHAGE · ROTTERDAM

vragen voor bovengenoemde kantoren

DOCTORANDI ECONOMIE

bij voorkeur met enige praktijkervaring.

Indien zij voor accountant studeren, is zowel specialisatie op organisatievraagstukken als plaatsing in de algemene praktijk mogelijk. Met college-uren wordt rekening gehouden. Zaterdag vrij.

Brieven aan het Secretariaat, Tesselschade-straat 15, te Amsterdam-West.

U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!

de inkoper let scherp op prijs en kwaliteit,
de chef let scherp op snelheid en correctheid.

de secretaresse let scherp op type-comfort en het grote aantal prima doorslagen.

daarom kiezen zij vanzelfsprekend zonder uitzondering
"the red rose"
het top-karbon voor elk kantoor.

KARTRO producten
"in wereldgarantie"
N. V. KARTRO
Kloveniersburgwal 47
Amsterdam, tel. 020-22.33.11

Refereer aan annonces in „E.-S.B.”

GEMEENTE ROTTERDAM

Bij de secretariaat afdeling Financiën vacceert de betrekking van

CHEF VAN HET BUREAU STATISTIEK

Dit bureau heeft tot taak het verzamelen, rubriceren en verwerken van statistische gegevens op gemeentelijk terrein.

Gevraagd wordt een wetenschappelijk geschoold statisticus met ervaring op het terrein van de algemene statistiek, die in staat moet zijn het statistisch materiaal van analyses en prognoses te voorzien. Tevens wordt van hem verwacht, dat hij publikaties op het terrein van de statistiek samenstelt. Benoeming vindt plaats in de rang van

adjunct-administrateur:
salarisgrenzen f 11.607,- - f 14.247,- of
administrateur:
salarisgrenzen f 11.787,- - f 15.327,-.

In genoemde bedragen is de huurcompensatie ad 2½% nog niet begrepen.

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Aan gehuwden worden de reis- of pensioenkosten en de verhuiskosten vergoed.

Sollicitaties te richten tot burgemeester en wethouders en binnen 14 dagen in te zenden aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam, onder no. 48.

Bij HET MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN is een mogelijkheid tot plaatsing van:

DOCTORANDI IN DE ECONOMIE
en
MEESTERS IN DE RECHTEN

Leeftijd: ten hoogste 30 jaar. De gelegenheid tot solliciteren bestaat ook voor degenen, die binnenkort afstuderen of in militaire dienst zijn. Brieven met vermelding van voll. personalia en met een afschrift cijferlijst eindexamen van genoten vooropleiding te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsafdeling van genoemd Ministerie, 1e v.d. Boschstraat 15, Den Haag. Tel. (no. 81 40 11, t. 555) kaneen afspraak worden gemaakt voor een oriënterend gesprek.

TE KOOP AANGEBODEN EEN

groot fabriekscomplex

centraal gelegen in een grote plaats in het oosten des lands.

Het geheel verkeert in een prima staat van onderhoud en is voor vele doeleinden te gebruiken.

Gelegenheid voor het in- en uitladen van goederen en parkeren van auto's.

Uitbreidingsmogelijkheden in ruime mate aanwezig.

Totale terreinoppervlakte 25000 m², waarvan ruim 8400 m² bebouwd.

Omschrijving van het object:

Kantoorgebouw, fabriekshallen, ketelhuis, technische bedrijfsruimten, kantine, rijwielstallingen, opslagruimten, garage, transformatorgebouwtje, betegelde en bestrate open ruimten voor, tussen en om de gebouwen.

Voorzien van centrale verwarmingsinstallatie aangesloten op twee ketels, waarvan één vol-automatische oliestookinrichting, goederenlift, kracht-, licht-, omroepinstallatie.

Het complex zal in onderling overleg vrij te aanv. zijn.

Serieuze gegadigden gelieven te schrijven onder letter P. 626 Adv. Bur., Rokin 24, Amsterdam.

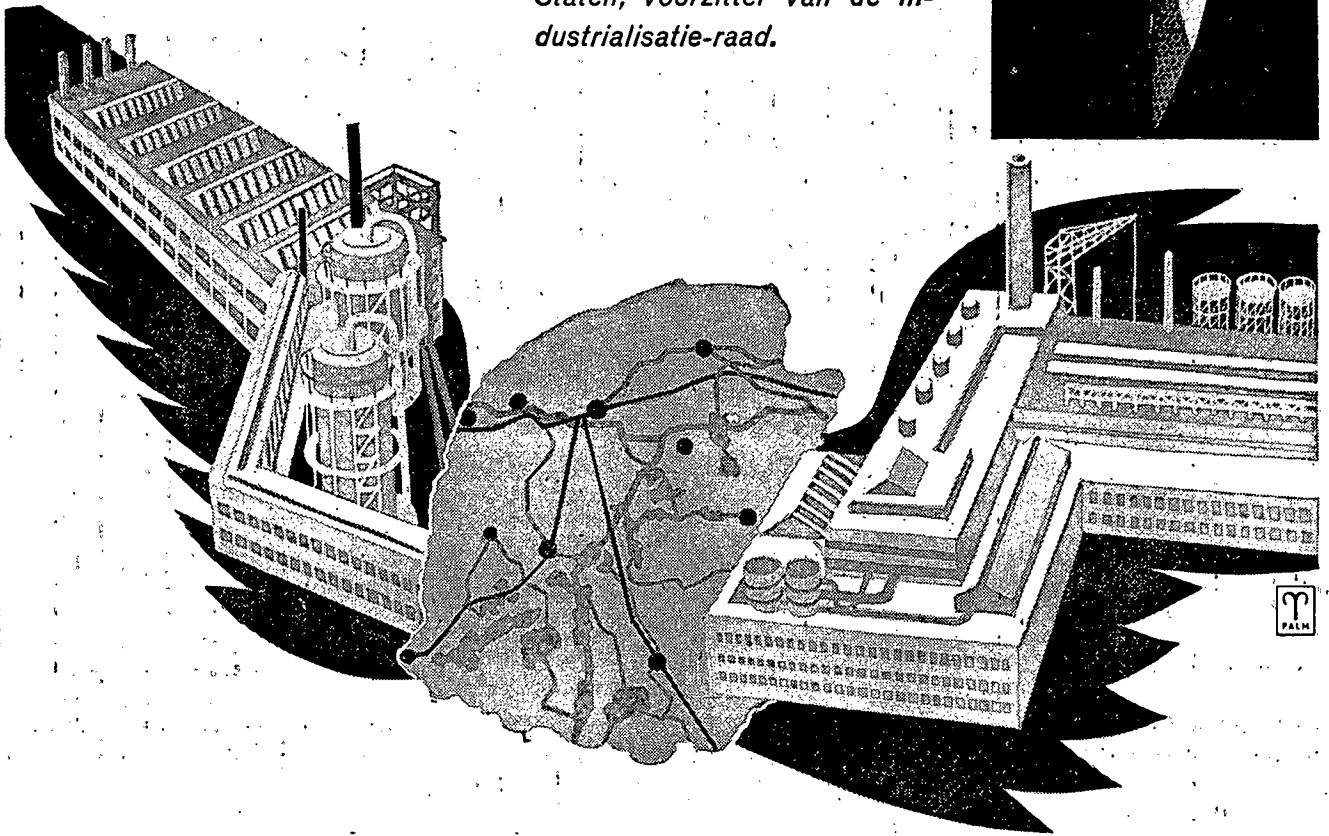
In

op

Friesland kunt u bouwen

„In Friesland slaat de industrialisatie haar vleugels uit. Bij de ondernemers heerst de pioniersgeest van aanpakken, en onder de bevolking de werklust, die het prettig en aantrekkelijk maakt om hier met een bedrijf te beginnen.”

Mr. D. H. Okma, lid van het College van Gedeputeerde Staten, voorzitter van de Industrialisatie-raad.

**Als u denkt over een nieuwe vestiging,
denk dan aan Friesland!**

Dit zijn de 11 kernen:

Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen -
Kootstertille (gem. Achtkarspelen) - Leeuwarden -
Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wolvega.

*Inlichtingen worden u
verstreckt door:
de Industrialisatie-raad
der Friese Kernen,
Sophialaan 1, Leeuwarden,
tel. (5100) 28144-28145.*

Wat betekent

executele

door de
Kas-Associatie

Aanwijzing van de Kas-Associatie als executeur-testamentair verzekert een boedelbehandeling in absolute onpartijdigheid (in samenwerking met uw notaris) door een instelling, ervaren in vermogensbeheer en beschikkende over deskundigen op het gebied van erfrecht.

KAS-ASSOCIATIE

spuistraat 172 amsterdam.

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

op hoog niveau zijn de advertentiekolommen van „Economisch-Statistische Berichten” het aangewezen medium:

1e) Omdat Uw annonce onder de aandacht komt van stafpersoneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt gelezen door diegenen, die de zakelijk belangrijke beslissingen nemen, of daarbij van grote invloed zijn.

HOLLANDSCHE SOCIËTEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

... meer dan anderhalve eeuw levensverzekering

waar u heengaat ...

de **minifon** gaat met u mee!

minifon, de handige zakdicteermachine van 8 ons, die - dank zij werking op batterijen, autoaccu of lichtnet - overal paraat is.

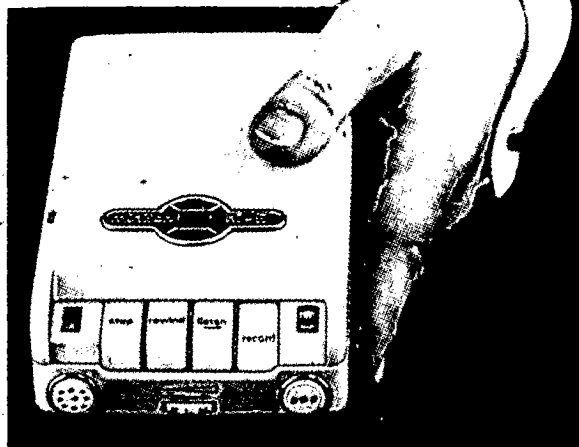
thans in 4 modellen:

Attaché voor dictaat onderweg of op kantoor;

P 55 voor ononderbroken opname tot 5 uur;

HiFi ook voor perfecte muziekopname (tot 12.000 Hz);

Office voor kantoorgebruik; tevens voor het uitwerken van op de attaché opgenomen tekst.

Veenman kantoormachines n.v.

Vraag prospectus E en vermeld a.u.b. het model waarin u belang stelt.

Rotterdam, Goudsesingel 108, tel. (010) 120196 - Amsterdam, Keizersgracht 480, tel. (020) 33898 - Hengelo, Enschedesestraat 39, tel. (05400) 8565

Voor ons bedrijf in Suriname, zoeken wij een ondernemende persoonlijkheid, die als

stafmedewerker der direktie

met alle facetten van het bedrijfsbeleid, zowel in economisch als organisatorisch opzicht, vertrouwd zal worden gemaakt.

Het betreft een veelzijdig bedrijf met een eigen grote bosexploitatie, een zagerij, vloeren-, triplex- en spaanplatenfabriek. Doordat de vervaardigde produkten in hoofdzaak worden geëxporteerd, zijn er vele kontakten met het buitenland.

Aangezien betrokkene mede in staat moet zijn bij afwezigheid van de plaatselijke direktie, deze te kunnen vervangen, gaat de voorkeur uit naar een economisch of sociaal-economisch afgestudeerde, die reeds praktijkervaring heeft opgedaan.

Gedagiden worden verzocht in een uitvoerig met de hand geschreven sollicitatie naast de gebruikelijke personalia in het bijzonder die gegevens te vermelden, welke tot aanbeveling voor een dergelijke leidinggevende functie kunnen dienen en deze te richten aan: de Direktie van Bruynzeel Suriname Houtmaatschappij N.V., Oud Saenden 20, te Zaandam.

Bruynzeel Suriname Houtmaatschappij N.V.

BANDEN jaargang 1960

Elke dag komen er nog kaarten binnen van abonnees, die een band voor de jaargang 1960 bestellen. Wij konden daarom nog niet met de fabricage beginnen. Teneinde de abonnees, die in december en januari reeds bestelden, niet te duperen, moeten we thans een sluitingsdatum gaan vaststellen. Wij verzoeken de abonnees, die gaarne over een band beschikken, doch de bestelkaart niet verzonden, thans hiervan opgave te doen aan de

**N.V. Koninklijke
Nederlandsche
Boekdrukkerij
H.A.M. ROELANTS
Lange Haven 141, Schiedam**

Bestellingen, na 15 februari a.s. ontvangen, kunnen niet meer worden uitgevoerd.

thans weekblad

waarmee dit speciaal op de particuliere belegger ingestelde tijdschrift zeer aan actualiteit wint.

Publiceert 1 x per 14 dagen de koersen van incurante fondsen, verstrekt door de Nederl. Credietbank N.V.

Abonnementen (per jaar f19,—; per kwartaal f 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

Op de research-afdeling voor

BELEGGINGS-ONDERZOEK

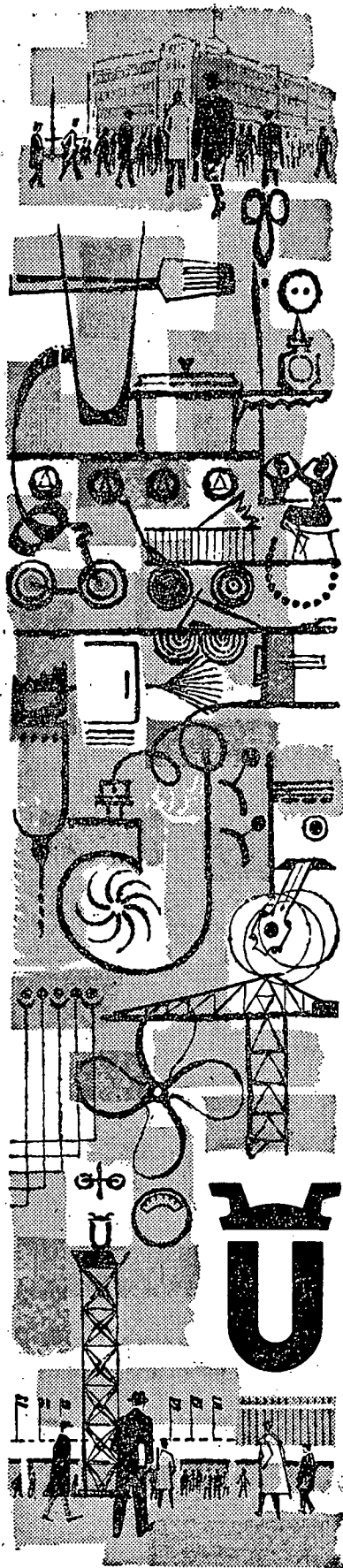
is een vacature voor een

JONG AFGESTUDEERD ECONOOM

De werkzaamheden, die ruimte laten voor een grote mate van zelfstandigheid, houden o.m. verband met vraagstukken betreffende het analyseren van effectenportefeuilles van pensioenfondsen e.a.

Gedacht wordt aan een actief medewerker, die economisch geschoold is en interesse voor deze problemen heeft, zodat hij t.z.t. adviserend en voorlichtend tot versterking en uitbreiding der relaties kan bijdragen. Voor een actief persoon bestaat gelegenheid zich te ontplooiën tot een leidinggevende functionaris.

Zij, die zich tot deze vacature aangetrokken gevoelen, worden verzocht hun sollicitatie met recente pasfoto te richten onder no. E.-S.B. 13-1 aan postbus 42, Schiedam.

Voorjaarsbeurs Utrecht

GEBRUIKSGOEDEREN

(Artikelen voor huishoudelijk en persoonlijk gebruik)

Terrein Vredenburg **13-18 MAART**

Terrein Croeselaan **13-22 MAART***

(*Groepen Elektrische huishoudelijke apparaten - Verlichting - Verwarmings- en kookapparaten - Sanitair - Gereedschappen.)

INDUSTRIE EN SCHEEPSBOUW

(Industriële uitrustingen en technische installaties)

Terrein Croeselaan **13-22 MAART**

Belangrijke buitenlandse collectieve inzendingen

Handelsinformaties en Voorlichtingscentrum voor de Middenstand.

Voordelige NS-reisbiljetten

Voordelige gecombineerde Jaarbeurs/NS-vervoerbiljetten zijn verkrijgbaar op een groot aantal NS-stations. Vraag inlichtingen bij Spoorwegen en Jaarbeurs.

Gratis Jaarbeurs busdiensten

Voor bezoekers aan de Jaarbeurs is er een gratis busdienst tussen het Centraal Station en de beide terreinen.

Openingstijden

De beurs is geopend dagelijks van 9 - 18 uur. Zondag gesloten.

Toegangsprijs

De toegangsprijs bedraagt f 2.50. Iedere kaart geeft op de dag van afstempeling eenmaal toegang tot beide terreinen of tweemaal tot hetzelfde terrein.

Catalogus

De handige Jaarbeurscatalogus wordt u toegezonden na storting van f 3,- op giro nr. 12778 t.n.v. de Jaarbeurs.